

Univerzita Karlova

Filosofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Iker Buixaderas

Jazyková analýza kognitivně chápaného *Viewpoint* ve vybraných povídkách Julia Corázara

A Linguistic Analysis of Cognitive Viewpoint in Selected Short Stories by Julio Cortázar

Praha, 2024

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

Rád bych poděkoval jednak PhDr. Daně Kratochvílové, Ph.D., za její prvotní impuls a čas a dále prof. PhDr. Petrovi Čermákovi, Ph.D., jednak za jeho převzetí role vedoucího a také za jeho čas, korektury, odbornost a trpělivost.

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22.7.2024

.....
Iker Buixaderas

Abstrakt

Tato práce se zabývá tématem kognitivního *Viewpoint* a některými formami jeho vyjádření ve španělštině. Jako základ pro analýzu *Viewpoint* budou využity především koncepty z teorie mentálních prostorů (Facounnier, 1994; 1997; 2007), jež budou aplikovány na španělštinu. Hlavní pozornost bude věnována španělskému slovesnému systému a tomu, jak mohou různé slovesné tvary měnit *Viewpoint*. Vzhledem k vyšší míře složitosti španělského slovesného systému ve srovnání s anglickým se tato práce pokusí o syntézu konceptů z teorie mentálního prostoru s operačním modelem španělských sloves podle Ruize Campilla (2014). Hlavní část práce se zaměřuje na představení obou přístupů a zároveň navrhuje nové chápání španělských slovesných tvarů na základě ztělesněné zkušenosti a konceptu *viewpointové* vzdálenosti. Navrhuje se, že každý osobní slovesný tvar vyjadřuje tuto vzdálenost na třech osách: časoprostorové, epistemické a aspektuální. Tyto typy vzdálenosti jsou spojeny s gramatickými kategoriemi času, modu a aspektu. Tyto tři osy společně tvoří součást komplexní povahy *viewpointové* vzdálenosti. Zkoumá se také, jak toto chápání ovlivňuje *Viewpoint* a utváření mentálních prostorů. Na závěr je provedena krátká analýza dvou textů Julia Cortázara, která ukazuje aplikaci navrženého kombinovaného modelu na reálný jazykový materiál.

Abstract

This thesis explores the topic of cognitive *Viewpoint* and some of the forms of its expression in Spanish. This will be done primarily using concepts from mental space theory (Facounnier, 1994; 1997; 2007) and applying them to Spanish. The primary focus will be placed on the Spanish verbal system and how different verb forms can change *Viewpoint*. Given the higher degree of complexity of the Spanish verbal system compared to the English one, this thesis tries to synthesize concepts from mental space theory with Ruiz Campillo's (2014) operational model of Spanish verbs. The main part of the thesis focuses on presenting both approaches and also proposing a new understanding of Spanish verbal forms based on embodied experience and the concept of *Viewpoint* distance. It is proposed that each personal verbal form expresses *Viewpoint* distance on three axes: spatiotemporal, epistemic, and aspectual. These types of distance are linked to the grammatical categories of tense, mood, and aspect. The three axes together form part of the complex nature of *Viewpoint* distance. It is further explored how this understanding affects *Viewpoint* and the forming of mental spaces within the mental space network. In the end, a short analysis is performed on two texts by Julio Cortázar, showing the proposed combined model applied to real language material.

Obsah

1	Úvod	7
2	Teorie mentálních prostorů (<i>Mental space theory</i>)	9
2.1	Charakteristika anglických časů v rámci sítě mentálních prostorů	13
2.1.1	PAST (Minulost/Předčasnost)	13
2.1.2	PRESENT (Přítomnost/Souběžnost)	14
2.1.3	FUTURE (Budoucnost/Následnost).....	15
2.1.4	PERFECT (Perfektnost)	16
2.2	Komplexní časové kombinace.....	17
3	Kognitivní <i>Viewpoint</i>, jeho vzdálenosti a gramatické kategorie	18
3.1	<i>Viewpointová</i> vzdálenost a její tři rozměry	19
3.2	Gramatický čas	21
3.3	Gramatický aspekt.....	22
3.4	Gramatický modus.....	24
4	Operativní slovesný model Ruize Campilla	26
4.1	Dimenze (<i>dimensión</i>).....	27
4.2	Rovina (<i>espacio</i>).....	29
4.3	Ohnisko/ <i>Focus</i> (<i>foco</i>)	32
5	Španělská paradigmatata a integrace operativního slovesného modelu do systému mentálních prostorů	36
5.1	Poznámka k paradigmatům opomenutým v modelu Ruize Campilla	37
5.2	Indikativní paradigmatata.....	37
5.2.1	Paradigma HABLO	38
5.2.2	Paradigma HE HABLADO	39
5.2.3	Paradigma HABLABA.....	41
5.2.4	Paradigma HABLÉ.....	42
5.2.5	Paradigma HABÍA HABLADO	43
5.3	Ostatní paradigmatata.....	44
5.3.1	Paradigma HABLARÉ	44
5.3.2	Paradigma HABRÉ HABLADO	44
5.3.3	Paradigma HABLARÍA	44
5.3.4	Paradigma HABRÍA HABLADO	44
5.3.5	Paradigma HABLE.....	45
5.3.6	Paradigma HAYA HABLADO	45
5.3.7	Paradigma HABLARA.....	45

5.3.8	Paradigma HUBIERA HABLADO.....	46
5.4	Aspektuální vzdálenost a relativní pozice <i>Viewpoint, Focus, Event</i>	46
6	Analýza textu	47
7	Závěr	55
	Resumé	57
	Resumen	59
	Bibliografie:	61

1 Úvod

Téma této práce spadá do rámce kognitivní lingvistiky. Pojem *kognitivní lingvistika* je poměrně vágní, jelikož zahrnuje spoustu směrů a autorů, ale obecně se dá říct, že je to disciplína kombinující závěry kognitivních disciplín s lingvistikou. Snaží se tak přiblížit lidské mysli skrze jazyk. Jedním z hlavních postulátů kognitivní lingvistiky je, že naše mysl a jazyk jsou úzce spjaté s našimi fyzickými těly a nemohou existovat odděleně (Lakoff & Johnson, 1980; Johnson, 1990; Turner, 1996). Ať už přemýšlíme nad složitým fiktivním příběhem nebo vykonáváme nejbanálnější z každodenních činností, základní mechanismy naší mysli jsou stejné a jejich základy jsou vždy v naší vtělené zkušenosti a interakci se světem.

Na základě tohoto vtěleného chápání jazyka zde budeme analyzovat *Viewpoint* (tj. perspektivu) a některé jeho stránky vyjádřené španělskými slovesy. Zejména se budeme soustředit na vnímanou vzdálenost, kterou jednotlivá paradigmata v lidské mysli vyvolávají. Toto bude provedeno skrz pokus o spojení teorie mentálních prostorů (Facounnier, 1994; 1997) s operativním slovesným modelem (Ruiz Campillo, 2014). Budeme se soustředit na gramatické kategorie času, modu a aspektu a jejich vliv na strukturování *Viewpoint* a jeho vzdálenosti.

Nejprve představíme teorii a systém mentálních prostorů (Facounnier, 1994; 1997) a definujeme některé důležité termíny. Poté se budeme soustředit zejména na zobrazení prostorových rolí (*Viewpoint*, *Focus*, *Event*), které jsou úzce spjaty s kognitivním vnímáním jazyka, a na jejich aplikaci na anglický slovesný systém. Toto zobrazení bude sloužit jako základ pro analýzu španělských sloves. Španělský slovesný systém se nicméně vyznačuje vyšší komplexitou v několika oblastech, mezi nich patří např. vyšší počet gramatických modů a distinkce perfektivnosti/imperfektivnosti. Z tohoto důvodu podle nás nelze převzít toto zobrazení bez modifikací a je nutné ho rozšířit. Představíme proto koncept *viewpointové* vzdálenosti v rámci mentálních prostorů, její možné osy/rozměry a problematiku jeho možného využití pro analýzu španělských sloves.

Poté bude o něco hlouběji představen koncept *Viewpoint*, jeho komplexní povaha a standardní pojetí tří gramatických kategorií španělského slovesa (slovesný čas, slovesný aspekt, slovesný modus), které podle nás přímo souvisejí s již představenou *viewpointovou* vzdáleností. Posléze představíme druhou stěžejní teoretickou část, a to kognitivní operativní model Ruize Campilla (2014) a jeho tři osy (kategorie), přičemž znovu zanalyzujeme, v čem se shodují s tradičním pojetím a v čem se od něj liší.

Dále se pokusíme představit úvahu nad fungováním španělských paradigmat v rámci teorie mentálních prostorů (jejich strukturace *Viewpoint, Focus, Event*) s přihlédnutím ke *viewpointové* vzdálenosti na třech osách. Toto chápání komplexity *viewpointové* vzdálenosti je vlastním návrhem, který vychází z kombinace pochopení mnohostranné povahy kognitivního *Viewpoint*, výše zmíněných tří gramatických kategorií a operativního modelu Ruize Campilla.

V závěru práce provedeme krátkou analýzu vybraného textu Julia Cortázara. Tato analýza poslouží jako případová studie, ve které dojde k aplikaci teoretických závěrů na konkrétní jazykový materiál. Ukazujeme v ní mimo jiné fungování mentálních prostorů na španělsky psaném literárním textu, ale především v ní aplikujeme naše závěry z předešlých kapitol při popisu *viewpointové* vzdálenosti vyjádřené španělskými paradigmaty.

Tato práce nemá za cíl podat všezahrnující popis všech užití všech španělských paradigmat. Snažíme se zde spíše představit vlastní úvahu nad kognitivní interpretací určitých modotemporálních jevů v jazyce (gramatický čas, modus, aspekt), konkrétně na španělských paradigmatech. Tato úvaha vychází z výše zmíněných teorií, avšak zároveň nabízí i vlastní pohled daný syntézou a kombinací různých přístupů. Na základě analýzy dvou modelů se snažíme vystavět vlastní chápání španělských slovesných paradigmat.

Terminologická poznámka

Vzhledem ke specifické povaze kognitivní lingvistiky a zejména teorie mentálních prostorů, jež byla vyvinuta v anglofonním prostředí, obsahuje tato práce mnoho termínů v anglickém jazyce. Jsme si vědomi, že tyto anglické termíny mohou v některých českých větách působit mírně kostrbatě. Jsme však toho názoru, že některé z těchto termínů nejsou v českém jazyce dosti etablované. Navíc se často jedná o technicismsy v rámci teorie mentálních prostorů, a tudíž bude podle nás jejich užití v angličtině pro znalce teorie mentálních prostorů nejpřehlednější. Je možné, že někdy zmíníme případný český překlad či ekvivalent některého termínu, avšak budeme se přiklánět k jejich používání v anglické podobě.

2 Teorie mentálních prostorů (*Mental space theory*)

Jako náš výchozí bod pro analýzu španělských slovesných paradigmat nám bude sloužit teorie mentálních prostorů (Facounnier, 1994; 1997; 2007), která se snaží poskytnout konceptuální rámec popisu jazyka založenému na lidském poznání a na fungování lidské mysli, nikoli na čisté formální a výrokové logice. Zastánci této teorie tvrdí, že není dostačující studovat jazyk jako formální fenomén, jelikož jazyk a gramatika jako taková představují pouze spoj mezi našimi mentálními procesy, které probíhají v zákulisí (*backstage cognition*), a naším zjevným myšlením a chováním. Význam slov se podle této teorie nenachází inherentně ve slovech samotných. Slova a gramatické struktury jsou spíše vodítka, která odkazují ne na samotné věci v reálném světě, ale na jejich mentální reprezentace v rámci mentálních prostorů: „[w]hen language expressions reflect objective events and situations, as they often do (and often do not), they do not reflect them directly, but rather through elaborate human cognitive constructions and construals¹“ (Facounnier, 1997, 8).

Mentální prostor (*Mental space*) je teoretická konstrukce, která modeluje do jisté míry naše myšlení a uvažování. Facounnier (1997) píše o mentálních prostorech následující:

Language, as we know it, is a superficial manifestation of hidden, highly abstract, cognitive constructions. Essential to such constructions is the operation of structure projection between domains. [...] Mental spaces are the domains that discourse builds up to provide a cognitive substrate for reasoning and for interfacing with the world.
(34)

Tyto konstrukce jsou budovány automaticky a dynamicky a jsou strukturovány dlouhodobými znalostmi, mentálními schémata² a vzpomínkami. Ačkoli operují v krátkodobé paměti, je možné, že se určitý mentální prostor ukotví v paměti jako kompletní balíček, který lze vyvolat jako jeden celek. Takovému prostoru se pak podle Facounniera (2007) říká „mentální rámec“ (*mental frame*). Tyto mentální rámce se pak zpětně podílí na strukturování dalších mentálních prostorů. Mentální prostory vytvářejí v rámci diskurzu komplexní síť (*mental space network*). Mentální prostory mohou být dále kombinovány a použity k tvorbě nových prostorů s emergentní strukturou. Tomuto procesu se říká *blending* nebo také *conceptual integration* (Turner 2007).

¹ *Construal* je „a specific way of conceptualizing or viewing a certain situation“ (Verhagen, 2007, 48).

² Mentální schéma lze definovat jako „a recurring dynamic pattern of our perceptual interactions and motor patterns that gives coherence and structure to our experience“ (Johnson 1990: xiv).

Blending (konceptuální integrace) je celkem těžko uchopitelný pojem vycházející z konceptu mentálních prostorů. Pro analýzu *Viewpoint* není striktně zásadní, ale je dobré ho zmínit, jelikož hraje důležitou roli nejen v každodenní mluvě, ale například i v narativních příbězích. Velmi stručně řečeno se jedná o fúzi a prolínání elementů několika mentálních prostorů a následného vytvoření prostoru nového. Lingvista Mark Turner (1996), jenž jako první použil termín *blending*, jej definuje takto:

Blending is a dynamic activity. It connects input spaces; it projects partial structure from input spaces to the blend, creating an imaginative blended space that, however odd or even impossible, is nonetheless connected to its inputs and can illuminate those inputs. A blend can produce knowledge. It is not constructed by union or intersection of the inputs. It is not a skeletal or static mock-up of a few elements from the inputs but has a life of its own, in the sense that it contains structure that is not calculable from the inputs and that can be developed, once constructed, on its own. The blend counts as a unit that can be manipulated efficiently as a unit, providing full access to the input structures without requiring continual recourse to them. (83)

Vzhledem k tématu práce zde nebudeme zabíhat příliš hluboko do toho, jak *blending* funguje na operativní úrovni, ale je dobré brát v potaz jeho existenci. Je-li řeč o narativních příbězích, existuje v rámci jakéhokoliv narativního příběhu alespoň dva jaksi „široké“ mentální prostory: jednak „vyprávěcí prostor“ (*space of the narration*) a dále „vyprávěný prostor“ (*space of the narrated*). Ve vyprávěcím prostoru se nachází samotný vypravěč a také čtenář (nebo alespoň jakýsi idealizovaný čtenář, pro kterého vypravěč příběh vypravuje³), zatímco ve vyprávěném prostoru se nachází vše, co je součástí samotného příběhu (postavy, místa, děje atd.).

V typickém vyprávění není vypravěč součástí příběhu samotného a existuje pouze ve vyprávěcím prostoru. Vypravěč má však speciální schopnosti vzhledem k příběhu, který vypráví (vyprávěného prostoru): může nahlížet do myslí postav, zobrazovat různými způsoby jejich řeč či myšlenky, měnit *Viewpoint* a *Focus* a měnit místo a čas vyprávění. Kdykoli zasáhne vypravěč jakýmkoli způsobem do příběhu, jedná se o *blend* těchto dvou prostorů

³ Lze si totiž dále představit, že reálný čtenář se nachází v prostoru reality spolu s autorem knihy. Tento prostor by byl externí samotné naraci, zatímco oba prostory, o kterých je tady řeč (a tedy i vypravěč) jsou vystavěny reálným autorem během procesu psaní. V rámci procesu čtení poté dochází k *blendu* tohoto reálného čtenáře a toho idealizovaného. Dále může docházet k dalším *blendům*, například *blend* autora s vypravěčem nebo s postavou uvnitř vyprávěného prostoru apod.

(Turner, 1996, 74-75). Vypravěč může ale také tvořit součást příběhu a být ztotožněn s některou z postav (např. vyprávění v první gramatické osobě). V tomto případě se také jedná o *blend* vyprávěcího a vyprávěného prostoru, přičemž vyprávěný prostor je vypravován postavou, která se v něm nachází, a vypravěč pravděpodobně ztrácí některé jeho speciální schopnosti (čtenář vidí příběh pouze z jeho limitované perspektivy, jelikož vypravěč přestává být vševědoucím).

Dalším důležitým pojmem v teorii mentálních prostorů jsou takzvané *Space builders*. Jak už jejich název napovídá, jedná se o gramatické výrazy, které otevírají (či, chceme-li, „budují“) nový mentální prostor nebo odkazují na prostor, který byl už dříve vybudován a nachází se v rámci sítě. *Space builders* jsou jen jedním z nástrojů, které mohou sloužit ke tvorbě či propojování mentálních prostorů.⁴ Prostory mohou být vystavěny jak explicitně, tak také implicitně (Facounnier, 1994, 161). Obecně platí, že „mental spaces [...] are not directly linguistic, but a central function of language is to prompt for their construction and elaboration. As a result, there is no fixed set of ways in which mental spaces come about“ (Facounnier, 2007, 372).

Každý mentální prostor obsahuje určitou strukturu a elementy (děje, místa, postavy, věci, předpoklady, role atd.). Vzhledem k charakteru této práce není potřeba zacházet do detailů o fungování mentálních prostorů (kterých může být opravdu mnoho), ale je možná dobré alespoň zmínit, že prostory jsou mezi sebou propojeny pragmatickými funkcemi (*connectors/cross-space functions*). Elementy v různých mentálních prostorech mohou být propojeny a identifikovány s jejich protějšky v jiných prostorech na základě takzvaného *Acces principle* (někdy také *ID principle*), přičemž musí být propojeny nějakou pragmatickou funkcí. Pokud jsou dva elementy takto propojeny, můžeme použít popis jednoho k identifikaci jeho protějšku v jiném prostoru. Facounnier (1994, 12) používá k popisu tohoto principu následující příklad: *In Len's painting, the girl with blue eyes has green eyes*. Je zde vybudován prostor Lenova obrazu (*In Len's painting*), na kterém je vyobrazena dívka. Ačkoli má dívka v realitě oči modré, na obrazu je má zelené. Lze zde vidět, že existuje tedy jednak dívka v prostoru reality (s modrýma očima) a jednak její protějšek v prostoru obrazu (se zelenýma očima), a popis jedné odkazuje na její protějšek, což má za následek to, že jsme schopni větu správně pochopit.

⁴ Seznam některých z nich lze najít ve Facounnier (2007, 371-372).

Podle Facounniera jsou gramatické kategorie, především čas a modus (způsob), důležité, jelikož vytvářejí vztahy mezi prostory, určují, na který prostor je v daný moment soustředěna pozornost, a stanovují míru přístupnosti prostorů v rámci sítě.

Pro interpretaci a analýzu gramatických kategorií a vedení diskurzu (*discourse management*) v rámci sítě mentálních prostorů je dále důležité definovat další pojmy. Následující pojmy (Facounnier, 1997, 73) je dobré chápat jako jakési role, které se během diskurzu v různých situacích přidělují různým prostorům. Jeden prostor může tedy někdy plnit všechny role, někdy zase jen jednu.

Base (space) – základní kámen (prostor) celé sítě mentálních prostorů, ze kterého je celá síť rozvíjena a ve kterém je ukotvena. Je to také bod, do kterého se lze vždy vrátit a použít ho jako *Viewpoint* k vystavení dalších prostorů. Do velké míry by standardně odpovídal termínu *ground*, který zahrnuje „the ensemble of the communicative event, its participants, and its immediate circumstances” (Verhagen, 2007, 59), jelikož *Base space* je v normálním diskurzu totožný s prostorem reality (*Reality space*). Je však důležité mít na paměti, že prostor reality neodpovídá ve Facounnierově systému realitě samotné, ale odpovídá pouze **mentálnímu obrazu reality** účastníka diskurzu (Facounnier, 1994, 15).

Viewpoint (space) – mentální prostor, který obsahuje *Viewpoint* (česky bod nebo úhel pohledu). Je to prostor, ze kterého a skrz který jsou ostatní prostory v síti v daný moment nahlíženy, rozvíjeny a zpřístupňovány. Facounnier vnímá *Viewpoint* převážně časově a gramatický čas je tedy pro něj hlavní gramatickou kategorií, která *Viewpoint* mění.

Focus (space) – mentální prostor, na který je soustředěna pozornost. V zásadě se jedná o prostor, který je aktuálně vnitřně strukturován (většinou na něj odkazují *Space builders*). Jednoduše řečeno, z kognitivního hlediska je *Focus* bod, na který se „díváme“, ať už doslova nebo metaforicky.

Event (space) – mentální prostor, ve kterém se odehrává děj nebo stav, který popisuje dané sloveso. Časově by tedy odpovídal době, ve které se daný děj odehrává či daný stav vyvíjí. Často je *Event space* totožný s *Focus space*, i když, jak uvidíme, tomu tak nemusí vždy být.

Parent (space) – mentální prostor, ze kterého je vytvořen jiný prostor. Jedná se o relační roli: prostory jsou vždy tvořeny ve vztahu na předchozí prostor, který funguje jako jejich „rodič“, neboli *Parent*. Na začátku konstrukce platí pro všechny prostory, že *Base space* = *Parent space*, a poté může být *Parent space* i jiný prostor.

2.1 Charakteristika anglických časů v rámci sítě mentálních prostorů

Základní funkcí gramatického času v rámci sítě mentálních prostorů je definovat relativní vztahy, které mezi různými prostory existují na lokální úrovni (Facounnier, 1997, 93). Na základě výše zmíněných pojmů popisuje Facounnier (1997, kap. 3) následující kategorizace anglických časů a jejich vztahu ke *Viewpoint* a *Focus* v rámci sítě mentálních prostorů. Vzhledem k tomu, že vedení diskurzu je velmi dynamická záležitost, cílem je popsat, jak je možné sledovat změny, ke kterým během diskurzu dochází. Facounnier zde rozlišuje čtyři schémata: tři sémanticky odpovídající anglickým časům (PAST, PRESENT, FUTURE) a jedno odpovídající aspektu perfektnímu (PERFECT). Zde na angličtině lze tedy vidět, že čas a aspekt spolupracují na změnách *Viewpoint*.

2.1.1 PAST (Minulost/Předčasnost)

Mentální prostor je charakterizován schématem PAST, pokud je sloveso v minulém tvaru. Charakteristika pro daný prostor X značí, že:

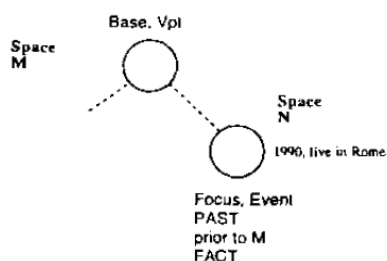
Parent space X = Viewpoint space; X = Focus space; X = Event space

Děj je časově předčasný vůči *Viewpoint*, tj. *Focus* také časově předchází *Viewpoint*.

Děje a vlastnosti vystavěné v X jsou pojaty jako faktické vzhledem k *Viewpoint*.

Facounnier (1997, 76) nabízí jednoduchý příklad v podobě věty a jeho následnou vizualizaci (viz Obrázek 1):

In 1990, he [Max] lived in Rome.

Obrázek 1 Schéma PRESENT (Facounnier, 1997, 76)

Vidíme, že se pomocí slovního spojení „*In 1990...*“ otevírá z prostoru M nový prostor N odpovídající mentálnímu obrazu mluvčího roku 1990. Prostor N časově předchází M, který odpovídá v tomto případě pravděpodobně momentu promluvy. Jelikož je ve větě použit minulý

čas (*lived*), platí pro prostor N schéma PAST: prostor M plní roli *Base* a *Viewpoint* a prostor N plní roli *Focus* a *Event*. Děj (konkrétně to, že Max žil v roce 1990 v Římě) je zároveň prezentován jako fakt.

2.1.2 PRESENT (Přítomnost/Souběžnost)

Mentální prostor je charakterizován jako schématem PRESENT, pokud je sloveso v přítomném tvaru. Pro daný prostor X značí, že:

X nebo *Parent space* $X = \text{Viewpoint space}; X = \text{Focus space}; X = \text{Event space}$

Časový rámec v X není předčasný času *Viewpoint*, tj. čas je buď souběžný nebo následný vůči *Viewpoint*. Toto umožňuje slovesu v přítomném tvaru odkazovat jak na přítomnost, tak na budoucnost.

Děj a vlastnosti v X jsou prezentovány jako faktické vzhledem k *Viewpoint*.

Facounnier (1997, 76-77) nabízí tento příklad (viz Obrázek 2):

Max is twenty-three years old.

Obrázek 2 Schéma PRESENT
(Facounnier, 1997, 77)

Použití slovesa v přítomném čase (*is*) aktivuje schéma PRESENT, což v tomto případě znamená, že prostor M plní všechny role: *Base*, *Viewpoint*, *Focus*, *Event*. V prostoru M platí, že Maxovi je 23 let, a toto je navíc prezentováno jako fakt.

Schéma PRESENT umožňuje i případy, kdy je použit přítomný čas, ale nemluví se nutně o přítomnosti jako takové (souběžně s momentem promluvy). Jde např. o následující případy:

- Obecné děje, nadčasové pravdy: např. *The Earth revolves around the Sun.*
- Budoucí děje prezentovány jako plánované či faktické: např. *Next week, I travel to Paris.* V tomto případě je z *Base* slovy *next week* otevřen nový prostor (W). *Base space*

plní roli *Viewpoint*, zatímco prostor *W* plní role *Focus* a *Event*. Jak je vidět, časové okno není současné s *Base*, ale jelikož je výlet prezentován jako defacto faktický, je použit přítomný čas.

- Prézens historický: V tomto případě dochází podle Facounniera (1997, 77) k posunu *Base*. Nově vystavěný prostor, ač je minulý/předčasný vůči původnímu *Base*, přebírá na chvíli roli *Base space* a slouží tedy dočasně jako nový úchytný bod pro celou konstrukci. Minulost je tímto způsobem prezentována jako časově bližší.
- Blízká hypotetičnost: PRESENT může být aplikováno i na hypotetický prostor, konkrétně při použití tzv. prvního kondicionálu: např. *If it rains tomorrow, I will not go out*. V první části je vystavěn hypotetický prostor, konkrétně slovy *if a tomorrow*. Tento prostor je prezentován jako blízký a splňuje kritéria schématu PRESENT, převážně to, že je představen jako faktický v rámci hypotetické situace, která se má odehrát v čase, který nepředchází *Viewpoint/Base*. V druhé části věty se v tomto případě jedná spíše o předpověď, a proto se zde objevuje FUTURE.

2.1.3 FUTURE (Budoucnost/Následnost)

Schéma FUTURE je v angličtině vyjadřováno převážně slovem *will* a následným plnovýznamovým slovesem. Pro daný prostor *X* značí, že:

Parent X = Viewpoint space; X = Focus space; X = Event space

Časový rámeček v *X* je časově následný vůči *Viewpoint*.

Děje a vlastnosti v *X* jsou prezentovány jako předpověď vzhledem k *Viewpoint*.

I když Facounnier tvrdí, že časový rámeček je zde vždy následný *Viewpoint*, není to podle nás nutná vlastnost schématu FUTURE. Ve skutečnosti je možné použít budoucí čas pro časový rámeček, který by odpovídal spíše souběžnosti. Vezměme si příklad: *Where is Tom right now? Oh, he will be at home at this time*. Není pochyb, že zde mluvíme o přítomnosti (*right now, at this time*), avšak je možné použít budoucí čas ve smyslu: *He is probably at home. / He must be at home*. Jak uvidíme dále, toto použití by odpovídalo použití španělského paradigmatu HABLARÉ. Ačkoli není toto použití v angličtině zdaleka tak běžné jako ve španělštině, ukazuje, že budoucí čas nemusí nutně neodkazovat jen na budoucnost/následnost. Hlavním charakteristickým rysem budoucího času je podle nás jeho předpovědní funkce, která může platit jak pro budoucnost, tak pro přítomnost (pokud se snažíme „předpovědět“, že daná věc

platí). Toto je fakticky jediná věc, která ho odlišuje od času přítomného. Jak lze vidět, přítomnost a budoucnost jsou si ve skutečnosti velmi blízké.

2.1.4 PERFECT (Perfektnost)

Perfektnost je v angličtině vyjádřena pomocným slovesem *have* a minulým participiem slovesa. Pro prostor X značí, že:

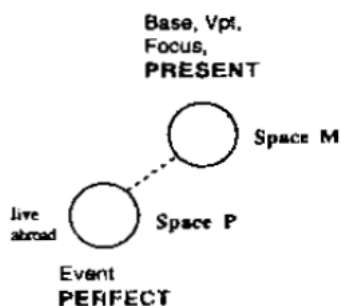
Parent X = Viewpoint space; Parent X = Focus space; X = Event space

Čas v X (*Event space*) je předčasný času *Viewpoint*.

Jinými slovy, PERFECT vyjadřuje v X výsledek daného děje, který se odehrál v minulosti vůči *Viewpoint* a stále trvá v čase *Viewpoint*. *Focus* tedy zůstává ve stejném prostoru jako *Viewpoint*, ale *Event* mu vždy předchází. Schéma *Parent space* X pak závisí ještě na tvaru pomocného slovesa HAVE.

Jednoduchý příklad (viz Obrázek 3) z Facounnier (1997, 80):

Max has lived abroad.

Obrázek 3 Schéma PRESENT PERFECT (Facounnier, 1997, 80)

Vidíme, že je prostor P vybudován rovnou z *Base* (zde prostor M). Jelikož je pomocné sloveso *have* v přítomném čase, prostor M se vyznačuje schématem PRESENT. Prostor P obsahuje děj (Maxův pobyt v zahraničí), ale pozornost není soustředěna na tento děj jako takový, jako spíše na jeho spojitost s přítomností (prostor M) a tedy na to, že Max má v přítomnosti tu vlastnost, že žil někdy v zahraničí. Tato přítomná vlastnost je výsledkem jeho minulého pobytu, na který se nesoustředíme přímo.

2.2 Komplexní časové kombinace

Výše uvedená schémata vyjadřují pouze lokální a relativní časové vztahy mezi prostory. Angličtina je však jazyk se schopností vyjádřit i komplexnější vztahy tohoto druhu. Tyto vztahy jsou vyjádřeny kombinacemi vztahů lokálních podél takzvané časové dráhy (*time path*). Tato časová dráha je v angličtině trasována nejen lokálně mezi prostory, ale vždy zpět do prostoru *Base*. Toto umožňuje zohlednit nejen lokální operace a vztahy, ale i vztahy k celé konfiguraci mentálních prostorů (Facounnier, 1997, 78). Mluvíme zde jinými slovy o tzv. souslednosti časové.

Například, značí-li prostor X budoucnost/následnost (FUTURE) vůči jinému prostoru Y (*Viewpoint* pro X), který je samotný vyznačen jako minulý/předčasný (PAST) vůči *Base*, toto bude zohledněno ve tvaru slovesa. Časová dráha by byla následující:

Base → prostor Y (PAST) → prostor X (FUTURE)

Způsob, kterým se tyto vztahy vyjadřují, pokud jsou vůbec vyjádřeny, v rámci slovesného systému, závisí na konkrétním jazyce. V angličtině existují následující kombinace:

PRESENT + PERFECT = *have* + participium (proto také „předpřítomný čas“)

PAST + PAST = *had* + participium

PAST + PERFECT = *had* + participium (proto také „předminulý čas“)

PAST + FUTURE = *would* + sloveso

PAST + FUTURE + PERFECT = *would* + *have* + participium

FUTURE + PERFECT = *will* + *have* + participium (proto také „předbudoucí čas“)

Jak je zřejmé z těchto příkladů a jak také podotýká Facounnier (1997, 82), některé kombinace mohou být neurčité: v tomto případě je vyjádřena stejným způsobem jak kombinace PAST + PAST, tak PAST + PERFECT, jelikož PAST může v infinitivní pozici nabýt podoby PERFECT.

Nyní se přesuneme k podrobnější charakterizaci *Viewpoint* a vzdálenosti, jež mohou děje vyjadřovat.

3 Kognitivní *Viewpoint*, jeho vzdálenosti a gramatické kategorie

Viewpoint (česky „úhel pohledu“, nebo v kontextu kognitivní lingvistiky překládáno také jako perspektiva) je bod, ze kterého vychází vědomí, které vnímá daný objekt ve světě. *Viewpoint* tedy vychází z našeho povědomí naší vtělené zkušenosti v reálném světě. Všechny ostatní typy *Viewpoint* se odvozují z tohoto základního povědomí. Obecně platí, že každý z nás pouze jeden *Viewpoint*, ten svůj, ale jako lidé jsme schopni si představit i *Viewpointy* jiné, což hraje klíčovou roli v našem myšlení. Na komplexnější úrovni je *Viewpoint* definován jako „a discourse participant’s alignment with an aspect of a frame or situation“ (Vandelanotte, 2017). Tato definice může zahrnovat časoprostorové umístění – časoprostorový *Viewpoint* –, ale také např. znalosti, cítění, postoj účastníka. – morální *Viewpoint*. *Viewpoint* je každopádně z kognitivního hlediska vždy vtělený (*embodied*), intersubjektivní (převážně v mluveném diskurzu) a představuje součást diskurzu, které se nelze vyhnout (Vandelanotte, 2017).

V mentální konfiguraci časoprostoru hraje vedle samotného *Viewpoint* roli ještě již zmíněný termín *Focus*. Je-li *Viewpoint* bod, ze kterého se na něco díváme, tak *Focus* představuje ten bod, na který se díváme. Základní pojetí *Viewpoint* a *Focus* je prostorové. Avšak vzhledem k tomu, že je čas kognitivně vnímán stejně jako prostor skrz metaforu TIME IS SPACE (Lakoff & Johnson, 1980), *Viewpoint* a *Focus* mohou být vnímány i časově. Z kognitivního hlediska si lze představit mezi *Viewpoint* a *Focus* vzdálenost. Stejně jako samotný koncept *Viewpoint* i tato vzdálenost vychází z naší vtělené zkušenosti. Podíváme-li se na daný objekt v reálném světě, vidíme z našeho bodu (*Viewpoint*), že je tento vnímaný objekt, na který se soustředíme (*Focus*), buď blízko, nebo daleko. Podobně také děje v diskurzu či psaném textu mohou být nahlíženy jako daleké či blízké našemu *Viewpoint* podle toho, jak jsou prezentovány mluvčím či vypravěčem. Tato vzdálenost je samozřejmě metaforická. Čím menší je tato vnímaná vzdálenost, tím bližší nám děje a věci připadají a tím více se s nimi budeme identifikovat. V kontextu literatury a psaných příběhů platí, že gramatické kategorie hrají důležitou roli ve stanovování *Viewpoint* a *Focus* v rámci příběhu, jak vysvětluje Turner (1996):

Although we can only perceive a story from a unique moment in time, namely the present, once that story is in imagination, we can understand different temporal moments of the story as if they belong to different temporal spaces. Spaces are defined relative to spatial focus and spatial viewpoint; by projection, spaces are defined relative to temporal focus and temporal viewpoint. As we can view a story from this or that

spatial viewpoint, so, by projection, we can *view* a story from this or that temporal viewpoint. (119)

Jak zde vidíme, prostorové chápání *Viewpoint* je úzce spjato s jeho chápáním časovým.

Van Krieken et al. (2017) mimoto ukazují, že existuje mnoho způsobů, kterými se čtenář může identifikovat s danou postavou v textu či diskurzu. Jednak je nutné podotknout, že co se identifikace týče, gramatická osoba hraje také velmi podstatnou roli. Text psaný v první osobě evokuje ve čtenáři přirozeně a jaksi automaticky větší míru identifikace, než by evokovala osoba třetí (Van Krieken et al., 2017, 4). Necháme-li však na moment gramatickou osobu, která by odkazovala na jakýsi „osobní“ *Viewpoint*, stranou, existují i další jazykové prostředky, které mají na identifikaci vliv. Autoři rozlišují šest kategorií této identifikace, z nichž je každá charakterizována určitými jazykovými prostředky: patří mezi ně právě časoprostorový *Viewpoint*, ale také například *Viewpoint* morální, emocionální a psychologický. V této práci se budeme soustředit převážně právě na tento časoprostorový *Viewpoint* a jeho gramatické prostředky, ale dále budeme hovořit také o *Viewpoint* epistemickém a *Viewpoint* aspektovém. V každém případě se zde budeme soustředit na sloveso a jeho gramatické kategorie.

3.1 *Viewpointová vzdálenost a její tři rozměry*

Z komplexní podstaty *Viewpoint* vychází, že existuje několik rozměrů, ve kterých lze o vzdálenosti mluvit. Naše prvotní pojetí vzdálenosti se tedy zakládá na naší vtělené zkušenosti v prostoru, avšak jsme schopni toto pojetí abstrahovat a aplikovat i na jiné oblasti. Naše chápání a vnímání daného děje jako nám vzdáleného či blízkého je komplexní a multifaktoriální. Tuto komplexní vzdálenost můžeme pojmenovat jako vzdálenost *viewpointovou*. Čím větší je tato *viewpointová* vzdálenost, tím je děj vnímán jako vzdálenější a méně aktuální. Tato *viewpointová* vzdálenost má poté různé rozměry. My zde budeme hovořit o rozměrech třech, z nichž je každý propojen s určitou gramatickou kategorií slovesa. První a patrně nejjasnější z rozměrů této komplexní vzdálenosti je bezpochyby **rozměr časoprostorový**, který je vyjádřen tím, co se většinou nazývá gramatické časy. Co se naší zkušenosti týče, některé časy jsou vnímány jako daleké a jiné jako blízké. Obecně vzato lze říct, že minulé časy jsou distální forma a vyjadřují tedy vysokou míru časoprostorové vzdálenosti. Přítomný a budoucí čas vyjadřují na druhou stranu větší časoprostorovou blízkost.

Druhý rozměr, který budeme rozlišovat je **rozměr epistemický**, který značí míru reálnosti daného děje, nebo také mentálního prostoru, ve kterém se děj nachází (Facounnier, 1997, 72). Epistemická vzdálenost je relevantní převážně v hypotetických a kontrafaktuálních situacích (podmínkové věty apod.). Větší míra reálnosti se rovná menší epistemické vzdálenosti a naopak. Hlavním ukazatelem epistemického rozměru vzdálenosti je v mnohých jazycích slovesný modus. Například ve španělštině, která je pro nás hlavním předmětem zájmu, vyjadřuje indikativ standardně reálnost (zde tedy epistemickou blízkost), zatímco subjunktiv naopak jakousi nereálnost/virtuálnost (zde tedy epistemickou vzdálenost). V angličtině je téma modu celkem ošemetné, jelikož užití subjunktivního modu se v angličtině vytrácí a někdy ho nahrazuje čas minulý, který funguje jako jakási obecná distální forma (například v případě druhé podmínkové věty⁵). V těchto případech by minulý čas ale nevyjadřoval časovou vzdálenost, nýbrž by značil menší míru reálnosti, a tedy větší epistemickou vzdálenost. V případě podmínkových vět se epistemická vzdálenost zachovává ve všech prostorech, které se podřizují prostoru hypotetickému:

If I do it, you will be happy. – malá míra epistemické vzdálenosti

If I did it, you would be happy. – velká míra epistemické vzdálenosti

If I had done it, you would have been happy. – zde se nacházejí dva minulé časy. Jeden značí velkou míru epistemické vzdálenosti a kombinuje se s druhým, který vyjadřuje standardně minulost/předčasnost.

Podotýkáme zde, že budoucí čas také mohl být považovaný za formu, která do jisté míry zvyšuje epistemickou vzdálenost, jelikož nevyjadřuje faktičnost, ale předpověď, která je ze své podstaty méně reálná. Jak už bylo řečeno, tato předpověď se může vztahovat jak na budoucnost, tak na přítomnost. Jak uvidíme dále, lingvista Ruiz Campillo zohledňuje tuto skutečnost, alespoň co se španělštiny týče, v jeho systému.

Třetím rozměrem *viewpointové* vzdálenosti je podle nás něco, co můžeme pojmenovat **rozměrem aspektuálním**. Facounnier tento rozměr nezmiňuje, ale jsme toho názoru, že je relevantní a má vliv na naše vnímání děje, jak uvidíme dále. Slovesné formy vyznačující se imperfektivním aspektem vyjadřují v našem pojetí menší míru aspektové vzdálenosti, zatímco formy aspektově perfektivní vyjadřují aspektovou vzdálenost větší. Tato charakterizace

⁵ Jelikož zde není angličtina středem našeho zájmu, ponechávám gramatickou korektnost tohoto fenoménu bez komentáře.

vychází z podstaty těchto dvou aspektů: Aspekt imperfektivní konstruuje děj jako probíhající nebo alespoň neukončený, tudíž bychom mu přisuzovali menší vnímanou vzdálenost v této dimenzi. Perfektivní aspekt, na druhou stranu, konstruuje děj jako uzavřený a ukončený, tudíž mu přisuzujeme vzdálenost větší. Fakt, že hraje gramatický aspekt důležitou roli, co se vzdálenosti a prostoru týče, potvrzuje jak Ruiz Campillo (2014), tak například Doiz Bienzobas (2003), který ukazuje silnou korelaci španělského imperfekta s proximálními deiktickými zájmeny v anglickém překladu románu Garcíi Márqueze *El general en su laberinto*. Toto naznačuje, že aspekt imperfektivní vyjadřuje jistou menší vzdálenost než aspekt perfektivní.

Následně popíšeme tradičnější chápání již zmíněných gramatických kategorií, které strukturují jednotlivé rozměry *viewpointové* vzdálenosti a komplexní pojetí děje, a pokusíme se nastínit, jak se naše chápání od nich bude lišit.

3.2 Gramatický čas

Gramatický čas je jednou ze základních morfologických kategorií sloves. Je podle *Nueva gramática de la lengua española* (RAE/ASALE, 2009, 23.1.1a)⁶ kategorií deiktickou, referenční a relační. Odkazuje tedy na časový bod (body) či úsek (úseky), ve kterých se odehrává děj daného slovesa. Tato reference je standardně v relaci s referenčním bodem *momentu promluvy*. NGLE (23.1.1c) definuje v relaci na gramatický čas tři důležité body v čase:

Moment promluvy (punto del habla) – hlavní kotevní bod, který odpovídá do jisté míry deiktickému „nyní a tady“ mluvčího (tj. přítomnosti);

Moment děje (punto del evento) – časový bod či úsek, ve kterém se odehrává daný děj či se vyvíjí daný stav;

Moment reference (punto de referencia) – jakýsi dodatečný kotevní bod, který slouží především pro ukotvení relativních časů.

Porovnáme-li tyto termíny s některými používanými v kognitivní lingvistice, zjistíme, že si vzájemně celkem odpovídají a jsou kompatibilní. Moment promluvy a obecně celá komunikační situace jsou v kognitivní lingvistice někdy charakterizovány jako *ground* (česky

⁶ Na tento zdroj budeme pro přehlednost dále v práci odkazovat známou zkratkou NGLE. Budeme ho tedy dále citovat pouze jako NGLE s příslušnou citovanou kapitolou v závorce.

někdy také jako „pozadí“). Pohybujeme-li se v rámci teorie mentálních prostorů, momentu promluvy by do jisté míry spadal pod termín *Base space*, jelikož ten většinou odkazuje na realitu mluvčího (*speaker's reality*). Tento referenční bod může být v daných situacích posunut a nemusí tedy vždy odpovídat reálnému momentu promluvy, což je koncept, se kterým pracuje i teorie mentálních prostorů. Dále, kognitivní termín *Viewpoint space* zahrnuje do jisté míry *moment reference* a termín *Event space* zahrnuje zcela *moment děje*. Nejen že jsou kognitivní termíny kompatibilní s těmi prezentovanými v NGLE, ale vyjadřují více nuancí, co se kognitivního hlediska týče: způsob, kterým je význam konstruován a způsob, kterým jsou děje prezentovány.

Kognitivní pojmy jsou v rámci sítě mentálních prostorů dynamické. Ten samý prostor může být v určitých momentech zároveň *Base*, *Viewpoint*, *Focus* a *Event*. Síť mentálních prostorů se během diskurzu nestále proměňuje a dochází tedy k posunu *Viewpoint* a *Focus* v závislosti na tom, jaké gramatické časy jsou v průběhu diskurzu použity. V ojedinělých případech může dojít i k posunu *Base*.

Gramatický čas je ve španělštině vyjádřen různými modotemporálními paradigmaty. Některé slovesné perifráze mohou hrát podobnou roli jako gramatický čas, ale většinou dodávají ději i jisté aspektuální nuance. Perifráze se mohou zároveň kombinovat s gramatickým časem. Pro nás budou zásadní právě modotemporální paradigmata. Místo tradičního chápání času (minulost, přítomnost, budoucnost) budeme však používat model Ruize Campilla, který pracuje spíše s konceptem prostoru a rozděluje paradigmata odpovídajícím způsobem (více v následující kapitole 4).

3.3 Gramatický aspekt

Aspekt je velmi komplexní kategorií slovesa, která informuje o tom, jak je děj pojat a jaké nuance může toto pojetí vyjadřovat. Je nutné rozdělovat mezi komplexním aspektem obecně, který je v lingvistice nazýván *Aktionsart*, a českým slovem „vid“. Vid je pouze morfologicky vyjádřená opozice mezi dokonavostí a nedokonavostí. Existuje tedy vid dokonavý a vid nedokonavý. Vid dokonavý vyjadřuje pojetí děje jako uzavřeného a ukončeného celku (tj. mající začátek a konec), zatímco vid nedokonavý vyjadřuje děj jako otevřený, neukončený nebo probíhající. Valná většina sloves spadá automaticky do jedné z těchto dvou kategorií, což určuje možnosti a způsob jejich časování. Sloveso dokonavého vidu nelze časovat

v přítomnosti – přítomnost v češtině neakceptuje dokonavost, jelikož nelze vyjádřit děj zároveň jako uzavřený celek a zároveň jako probíhající v přítomnosti. Pro vyjádření přítomnosti je nutné použít jiné sloveso nebo nedokonavý slovesný pár daného slovesa dokonavého. V minulém a budoucím čase lze však vyjádřit oba vidy (minulost: *koupil jsem / kupoval jsem*; budoucnost: *koupím / budu kupovat.*). Afixy pak slouží ke tvorbě nových sloves či aspektuálních slovesných páru: *konat* (vid nedokonavý) – *vykonat* (vid dokonavý) – *vykon-áv-at* (vid nedokonavý).

Co se španělského jazyka týče, je situace ještě o něco komplikovanější. NGLE (23.1.3) rozlišuje tři typy aspektu: aspekt lexikální (*aspecto léxico, modo de acción*), aspekt syntaktický (*aspecto sintáctico, aspecto perifrástico*) a aspekt morfologický (*aspecto morfológico, aspecto desinencial*).

Lexikální aspekt vyjadřuje pojetí děje vycházející ze samotného významu sloves, které se dělí do čtyř kategorií (*actividades, realizaciones, consecuciones, estados*) podle toho, zda vyjadřují některé z následujících tří vlastností: trvanlivost (*duración*), vymezení (*delimitación*) a dynamismus (*dinamismo*) (NGLE, 23.2.1b). Ačkoli se může jednat o prvek hodný analýzy, tato práce se bude soustředit na gramatické jevy, a tedy převážně na aspekt morfologický.

Syntaktický aspekt vyjadřuje komplexní pojetí děje pomocí slovesných perifrází. Ve španělštině existuje mnoho slovesných perifrází, z nichž některé mohou mít teoreticky vliv na kognitivní chápání *Viewpoint*. Ač je aspekt vyjadřovaný perifrázemi oddělen od aspektu morfologického, sama NGLE zmiňuje ve své kapitole o morfologickém aspektu dvě perifráze: *estar + gerundium* vyjadřující aspekt progresivní a *ir a + infinitiv* vyjadřující aspekt prospektivní. Toto je zřejmě proto, že jsou tyto dvě perifráze tak běžné, že by se jejich aspekt dal považovat za morfologický. Koneckonců, složené časy jsou také svým způsobem plně gramatikalizované perifráze vycházející z latiny, a i paradigma *HABLARÉ* se vyvinulo z perifráze (*hablar + he*). Zda jsou slovesné perifráze spíše syntaktické nebo se neustálým používáním zcela gramatikalizovaly, je komplikované téma, které není předmětem této práce.

Nicméně, jelikož mohou slovesa většiny perifrází morfologicky nabývat hodnotu libovolného slovesného paradigmatu, nebudeme na ně v této práci brát zvláštní zřetel. V této práci bude kladen důraz převážně na plně gramatické vlastnosti sloves, a v tomto případě tedy striktně na aspekt morfologický, který má na kognitivní *Viewpoint* bezpochyby vliv.

Morfologický aspekt je nejbližší českému pojetí vidu. Je vyjádřen, jak už název napovídá, morfologicky, konkrétně slovesnými koncovkami. V současné době se ve španělštině obvykle

rozlišuje mezi aspektem perfektivním (dokonavým) a imperfektivním (nedokonavým), i když v minulosti bylo běžnější hovořit o aspektech perfektním a imperfektním, ze kterých se také odvozují tradiční názvy některých slovesných tvarů: *pretérito perfecto*, *pretérito imperfecto*. Podobně jako český vid vyjadřuje aspekt perfektivní pojetí děje jako uzavřeného a ukončeného celku. Za perfektivní paradigmatu jsou považována paradigmatu HABLÉ, HABÍA HABLADO, HABRÉ HABLADO. Aspekt imperfektivní vyjadřuje probíhající děj bez poukázání na jeho začátek nebo konec (NGLE, 23.1.3c). Za imperfektivní paradigmatu jsou naopak považována paradigmatu HABLO a HABLABA. Aspekt imperfektivní je svojí podstatou bližší přítomnosti a vyjadřuje tedy menší vzdálenost mezi *Viewpoint* a *Focus*, zatímco aspekt perfektivní je charakterizován větší vnímanou vzdáleností v diskurzu, a tedy větší odpoutaností od děje.

Kromě tradičního rozlišení mezi aspektem perfektivním a imperfektivním lze někdy ve španělském jazyce hovořit ještě o aspektu perfektním. Dle NGLE (23.1.3c) ho někteří autoři odlišují jako třetí samostatný morfologický aspekt, zatímco podle jiných spadá pod kategorii aspektu perfektivního. Aspekt perfektní je ve španělštině gramaticky charakterizován paradigmatem HE HABLADO a vyjadřuje stav věcí, který nastal jako důsledek minulého děje a trvá v momentu promluvy. Toto rozlišení pro nás bude důležité, jelikož bude mít vliv na pozice *Viewpoint*, *Focus* a *Event* v konfiguraci mentálních prostorů.

3.4 Gramatický modus

Podobně jako gramatický aspekt je i gramatický modus (způsob) kategorie, v níž vyjadřuje španělština větší komplexitu než angličtina nebo čeština. Standardní chápání funkce gramatického modu je, že „el modo revela la actitud del hablante ante la información suministrada, es decir, su punto de vista sobre el contenido de lo que se presenta o se describe“ (NGLE, 25.1.1a). Jak vidíme, i zde jsou použita slova *punto de vista*, jinými slovy perspektiva neboli *Viewpoint*. I tedy podle NGLE hraje modus roli ve strukturaci *Viewpoint*, konkrétně jeho epistemického rozměru (*actitud del hablante ante la información*).

NGLE (25.1.2) rozlišuje ve španělštině tři mody: indikativ, subjunktiv a imperativ, i když ten je někdy považován za jakousi variantu subjunktivu (NGLE, 25.1.2a). Na rozdíl od některých autorů nepovažuje NGLE kondicionál za samostatný modus, ale spíše za čas indikativu.

Podobně nepovažuje za modus použití tzv. *futuro de conjetura* (NGLE, 25.1.2b), jež jiní autoři (např. Čermák & Zavadil, 2010) nazývají modem probabilitivním (probabilitivem).

Právě autoři Čermák & Zavadil (2010) rozlišují více modů než NGLE. Některé z nich nazývají mody parazitickými, konkrétně ty mody, které nemají svoje vlastní paradigmata, ale „parazitují“ na paradigmatech jiných modů. Celkově rozeznávají modů šest: indikativ, subjunktiv, probabilitiv, deziderativ, imperativ a kondicionál.

Bez ohledu na to, kolik modů se rozeznává, hlavní distinkce spočívá tradičně mezi dvěma mody: indikativem a subjunktivem. Jak také zmiňuje NGLE (25.1.1a), existuje spousta způsobů, jak vysvětlit rozdíl mezi těmito dvěma mody. Standardně se však chápe, že indikativ vyjadřuje jakousi reálnost obsahu, zatímco subjunktiv vyjadřuje jeho nereálnost/virtuálnost a soustředí se spíše na postoj mluvčího vůči němu. Pro naše účely by to znamenalo, že subjunktiv vyjadřuje větší epistemickou vzdálenost než indikativ.

Jak nyní uvidíme, model lingvisty Ruize Campilla, který pro nás bude relevantní, chápe gramatické kategorie trochu jinak, zejména rozdělení paradigmat do různých časů. Co se modu týče, v jeho modelu se bude rozlišovat mezi třemi mody, odpovídajícími indikativu, probabilitivu a subjunktivu, i když hlavní distinkce bude nadále mezi indikativem a subjunktivem.

4 Operativní slovesný model Ruize Campilla

Mluvíme-li zde o kognitivně pojatých slovesných jevech a je-li hlavním předmětem našeho zájmu španělština, operativní systém, který sestavil lingvista José Ruiz Campillo (2014), poskytuje velmi výstižný pohled na věc. Jeho systém je účelově velmi vizuální. Autor ho totiž sestavil převážně proto, aby srozumitelně sjednotil a seskupil španělská paradigmata pro pedagogické účely. Toto zde pro nás však není vůbec na škodu. Jedná se o systém založený výhradně na kognitivním a prostorovém vnímání gramatických časů. Autor nepracuje s pojmy jako je přítomnost, minulost či budoucnost, a dokonce se jim cíleně vyhýbá, jelikož, jak sám podotýká, neexistuje přesné vymezení vztahu mezi paradigmaty (gramatickými časy) a skutečným časem, ke kterému odkazují. Všechna paradigmata mohou potenciálně odkazovat na budoucnost, přítomnost nebo minulost. Chápání španělských paradigmat pouze z časového hlediska není podle autora příliš užitečné, jelikož to vede ke spoustě zdánlivým kontradikcím a výjimkám (Ruiz-Campillo, 2014, 64). Jeho uspořádání je navíc logické v rámci kognitivní lingvistiky. Vzhledem k tomu, že z pohledu kognitivní lingvistiky jsou čas a prostor vnímány stejně nebo, přesněji, lidská mysl vnímá čas jako prostor, není důvod trvat na tradičním rozdělení na gramatické časy. Podívejme se na následující autorovo grafické znázornění španělských paradigmat (viz Obrázek 4):

Obrázek 4 Mapa verbal operativo (Ruiz Campillo, 2014, 70)

System rozlišuje mezi třemi skutečnostmi (autor je nazývá souřadnicemi): dimenzí (horizontální osa X), rovinou (vertikální osa Y) a ohniskem (černá a bílá barva v rámci každého paradigmatického pole). Autorova terminologie je kompatibilní s naším navrhovaným chápáním *viewpointové* vzdálenosti. Každá z těchto tří kategorií vyjadřuje z našeho pohledu jeden ze tří rozměrů *viewpointové* vzdálenosti, které jsme už zmínili výše: dimenze je vyjádřením vzdálenosti epistemické, rovina vyjadřuje vzdálenost časoprostorovou, a ohnisko vyjadřuje to, co zde nazýváme vzdáleností aspektuální. Tyto tři vzdálenostní rozměry se vzájemně ovlivňují a jsou kombinovány tak, že tvoří nakonec komplexní *Viewpoint*, skrze který je na daný slovesný děj nahlíženo. Výsledkem je, že některé slovesné formy strukturují děj jako daleký a jiné jako blízký, a to z různých rozměrů jedné všezahrnující vzdálenosti.

4.1 Dimenze (*dimensión*)

Na ose X je zobrazena dimenze (*dimensión*), která odpovídá epistemickému vystavení děje a mentálního prostoru, ve kterém se zmíněný děj nachází. Gramaticky je na této ose vyobrazen slovesný způsob (modus), který je autorem chápán jako dimenzionální konfigurace lingvisticky reprezentovaného prostoru/roviny (Ruiz Campillo, 2014, 74; viz také Obrázek 5). Paradigmata jsou rozdělena podle modu do dvou sloupců, přičemž jeden z nich je dále rozdělen na dvě části. Deklarativní mody (*modos declarativos*) lze do jisté míry standardně chápat jako indikativní. Autor však v rámci nich rozlišuje dále. Pokud slouží paradigma k silnému prohlášení (*afirmación*) toho, co je vnímáno v prostoru jako faktické, spadá do **pozitivního deklarativního modu** (standardně indikativ). Tento modus zobrazuje pozitivní dimenzi prostoru, ve které má mluvčí totální epistemickou kontrolu nad fakty. Jedná se konkrétně o paradigmata HABLO, HE HABLADO v rovině aktuální a paradigmata HABLABA, HABÍA HABLADO, HABLÓ v rovině neaktuální. K definici těchto dvou rovin se dostaneme následovně.

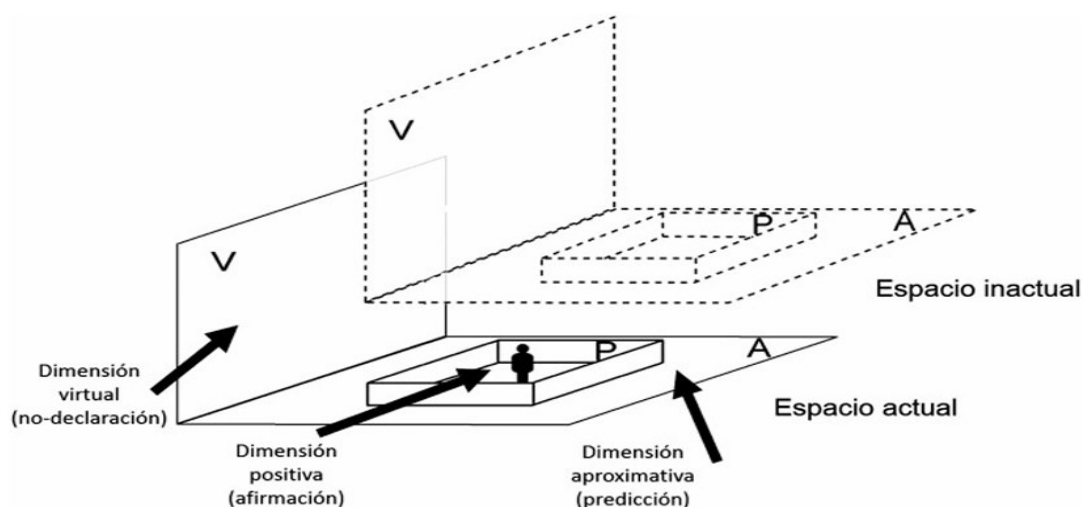
Slouží-li paradigma k předpovědi (*predicción*) či předpokladu (*suposición*) dějů v daném prostoru, spadá do **aproximativního deklarativního modu**. Tento modus zobrazuje pouze aproximaci toho, nad čím nemá mluvčí totální kontrolu. Prakticky se tento modus shoduje s modem, jež byl některými českými autory nazván probabilitivem (Čermák & Zavadil, 2010). NGLÉ (23.7.2.) jej nezmiňuje jako samostatný modus, ale jako jedno z užití „budoucího času“ (paradigmatu HABLARÉ), jež nazývá *futuro de conjetura* či *futuro de probabilidad*. Do aproximativního deklarativního modu spadají paradigmata HABLARÉ, HABRÉ HABLADO

v rovině aktuální (standardně chápána jako budoucí čas indikativu) a HABLARÍA, HABRÍA HABLADO v rovině neaktuální (standardně chápána jako kondicionál). Právě jelikož tento modus obsahuje paradigmaty, jež jsou standardně chápána jako náležící jiným modům, ho naši autoři popisují jako parazitický (Čermák & Zavadil, 2010).

V opozici k těmto dvěma deklarativním modům stojí jediný modus nedeklarativní. Autor ho nazývá **modus virtuálním**. V praxi se tento modus shoduje se standardním chápáním subjunktivu a obsahuje tedy i stejná paradigmaty: HABLE, HAYA HABLADO v rovině aktuální a HABLARA, HUBIERA HABLADO v rovině neaktuální. Z kognitivního hlediska zobrazuje virtuální dimenzi vnímaného prostoru, která „[...] representa el predicado como simple idea, como imagen del mundo considerada en sí misma sin relación necesaria con ese mundo“ (Ruiz Campillo, 2014, 75).

Jak už bylo zmíněno, pokud chápeme epistemickou vzdálenost jako určující míru reálnosti daného děje a zároveň tedy i mentálního prostoru, ve kterém se nachází, můžeme zde tento koncept aplikovat na systém Ruize Campilla následovně: pozitivní deklarativní modus a jeho paradigmaty by v našem chápání vyjadřovaly epistemickou blízkost (faktické prohlašování vnímané reality); aproximativní deklarativní modus by dále vyjadřoval jistou střední epistemickou vzdálenost (předpověď o vnímané realitě); paradigmaty virtuálního modu (subjunktivu) by nakonec vyjadřoval největší epistemickou vzdálenost, tj. virtuálnost (operativní nereálnost) daného děje a mentálního prostoru.

Interakci dimenze a roviny, kterou popíšeme následovně, znázorňuje autor takto (viz Obrázek 5):

Obrázek 5 Modos verbales como espacios de percepción (Ruiz Campillo, 2014, 74)

4.2 Rovina (*espacio*)

Jak už bylo řečeno, Ruiz Campillo se úmyslně vyhýbá vymezení gramatického času a pracuje s pojetím prostoru. Toto však neznamená, že je jeho kategorizace paradigmat nelogická, co se časů týče (alespoň těch časů, které jsou pro daná paradigmata typické). Jak lze vidět, autor rozlišuje mezi dvěma prostory/rovinami. I když zde autor převážně používá slovo „prostor“ (*espacio*), my budeme preferovat v tomto kontextu překládat tento termín jako „rovina“, abychom předešli jakékoli možné záměně s pojmem „prostor“ v kontextu mentálních prostorů. První z těchto dvou rovin je rovina aktuální a blízká, která je výstižně popsána prostorově blízkým adverbium AQUÍ⁷. Autor tuto rovinu popisuje jako „el espacio actual donde discurre el acto de habla frente a cualquier otro espacio alternativo“ a jako rovinu „životní zkušenosti“ (Ruiz-Campillo, 2014, 70). Tento popis evokuje kognitivní termín *ground* jako bezprostřední realitu mluvčího nebo i Facounnierův pojem *Base space*, který by určitě do této aktuální roviny spadal (*Base space* avšak není jediný prostor, který by do této blízké roviny mohl spadat). Druhou rovinou je rovina neaktuální a daleká, na kterou analogicky ukazuje adverbium vyjadřující dálku: ALLÍ. Tato stojí v přímé opozici s rovinou první a lze ji tedy nazvat jako rovinu alternativní. Autor tuto rovinu popisuje jako „mentální obraz reprezentovaného světa“ (Ruiz-Campillo, 2014, 70). Tyto dvě roviny jsou vždy ve vztahu s určitými gramatickými časy. To znamená, že každá rovina do sebe pojímá jistá paradigmata, která jsou s těmito určitými gramatickými časy tradičně spojena. Co se mentálních prostorů týče, prostory mohou podle nás spadat do jedné nebo do druhé roviny v závislosti na paradigmatech, kterými jsou strukturované.

Aktuální rovina zahrnuje paradigmata vyjadřující tradičně přítomnost/souběžnost a budoucnost/následnost bez ohledu na to, do jaké dimenze dané paradigma spadá. Jedná se tedy o paradigmata HABLO, HABLARÉ, HABLE a jejich perfektivní protějšky HE HABLADO, HABRÉ HABLADO, HAYA HABLADO. Naopak rovina neaktuální obsahuje paradigmata tradičně vyjadřující minulost či kondicionál: HABLÉ, HABLABA, HABLARÍA, HABLARA atd. Je nutné podotknout, že Ruiz Campillo (2014, 66) chápe paradigma HABLARÍA, tradičně považované za kondicionál, jako paradigma minulé. Perfektivní protějšky všech paradigmat spadají do stejné roviny aktuálnosti a vyjadřují, jak bude dále rozvinuto, předčasnost děje v závislosti na tuto rovinu.

⁷ Fakt, že jsou tyto dvě roviny popsány právě deikticky, naznačuje, že samotné použití deiktorů evokuje také různé míry prostorové a časové vzdálenosti.

Toto rozdělení na dvě roviny není něco nevídaného. Dokonce sama NGLE rozlišuje analogicky mezi dvěma sférami: sférou přítomnosti (*esfera del presente*), do které spadají paradigmaty vyjadřující přítomnost spolu s paradigmaty budoucími, a sférou minulosti (*esfera del pasado*), která „integra los restantes tiempos, con la excepción de HE CANTADO, que oscila entre ambas“ (NGLE, 23.1.2c).

Jak lze vidět, v obou případech jsou přítomnost a budoucnost vnímány prakticky stejně. Aktuální rovina odpovídá sféře přítomnosti s tou výjimkou, že Ruiz Campillo do ní zcela zahrnuje paradigma HE HABLADO, zatímco NGLE chápe toto paradigma jako oscilující v jakémsi meziprostoru mezi oběma sférami. Toto sloučení budoucnosti s přítomností spočívá pravděpodobně ve skutečnosti, že, jak zmiňuje Ruiz Campillo (2014, 66), budoucnost sama o sobě neexistuje, a to ani operativně a ani gramaticky. Ve skutečnosti podle něj vyjadřuje pouze jakousi potencialitu přítomnosti. Neaktuální rovina odpovídá na druhou stranu sféře minulosti, která stojí v přímé opozici k přítomnosti.

Vezmeme-li znovu pojem *viewpointové* vzdálenosti a aplikujeme-li ho na rovinu, relevantním rozměrem bude v tomto případě její rozměr časoprostorový. Rozlišení zdá být velmi přímočaré: paradigmaty prostoru aktuálního vyjadřují kognitivně menší časoprostorovou vzdálenost (tj. blízkost, aktuálnost) a paradigmaty prostoru neaktuálního vyjadřují časoprostorovou vzdálenost větší (tj. neaktuálnost).

Na základě autorova „zákona překrývání“ (*ley de superposición*) lze použít paradigmaty z jedné roviny tam, kde by byla normálně použita paradigmaty z roviny druhé, a tímto měnit vzdálenost/aktuálnost dějů. Tudiž paradigmaty aktuální, pokud jsou použita místo paradigmat neaktuálních, slouží k takzvané „aktualizaci“ obsahu slovesa, a paradigmaty neaktuální naopak k takzvané „deaktualizaci“ obsahu slovesa, pokud jsou použita namísto těch aktuálních (Ruiz Campillo, 2014, 71). Zatímco aktualizace je v zásadě celkem přímočará, deaktualizace může podle kontextu nabýt dvou významů. Pokud dojde k použití paradigmatu neaktuální roviny v kontextu minulém, jedná se o „deaktualizaci časovou“. Tato deaktualizace představuje pro autora standardní užití těchto paradigmat (minulost je zde chápána jako deaktualizovaná přítomnost). Pokud však dojde k použití paradigmatu neaktuální roviny v kontextech přítomnosti/budoucnosti, jež spadají typicky do roviny aktuální, jedná se o „deaktualizaci modální“, což má za následek kontrafaktálnost (nereálnost/fikce obsahu v relaci na aktuální rovinu, ve které se obsah teoreticky nachází).

Deaktualizace v tomto druhém smyslu se velmi podobá Facounnierovu chápání epistemické vzdálenosti a kontrafaktualitě v angličtině, jelikož tu podle něj vyjadřuje právě minulý čas. Zdá se, že Ruiz Campillo (2014, 81) může vyjadřovat podobnou myšlenku vzhledem k tomu, že sám označuje kontrafaktualnost jako jakýsi alternativní modus, který mohou paradigmaty nabýt ve výše zmíněných kontextech. Není však jasné, jestli by v jeho systému mělo toto vliv na epistemické vystavění děje v termínech dimenze (modu). Pokud ano, znamenalo by to, že rovina může v daných kontextech měnit nejen vnímanou vzdálenost časoprostorovou, ale i vzdálenost epistemickou. Španělština má v porovnání s angličtinou o mnoho více slovesných prostředků a umožňuje mezi nimi také větší kombinovatelnost. Toto má za následek fakt, že může kontrafaktualnost být vyjádřena vícero paradigmaty, což vede k významovým nuancím, které v angličtině vyjádřit nelze⁸ (Ruiz Campillo, 2014, 80). Epistemická vzdálenost by mohla být chápána jako samostatná vlastnost dimenze, na kterou by časoprostorové vystavění děje nemělo vliv. Toto rozdělení by podle nás lépe zohledňovalo nuance španělských paradigmat. Přikláníme se zde tedy k chápání, že dimenze vyjadřuje epistemické vystavění děje, a tedy epistemickou vzdálenost, zatímco rovina vyjadřuje časoprostorové vystavění děje, a tedy vzdálenost časoprostorovou.

Mluvíme zde o časoprostoru a časoprostorové vzdálenosti jednak proto, že jsou čas a prostor samy o sobě neoddělitelné, a jednak aby tento pojem zahrnoval oba výše zmíněné kontexty neaktuálnosti: kontext minulosti a kontext kontrafaktualnosti. I v kontextech kontrafaktualních mohou paradigmaty tedy vyjadřovat různou míru epistemické vzdálenosti podle jejich modu, což by vysvětlovalo následující možný kontext použití paradigmatu HABLABA:

*De buena gana me **fumaba** un cigarrito ahora.* (Ruiz-Campillo, 2014, 82)

Zde podle nás vyjadřuje paradigma HABLABA epistemickou blízkost (děj konstruován jako faktický), avšak vysokou časoprostorovou vzdálenost, která má v tomto případě za následek modální deaktualizaci, jelikož se děj nachází v kontrafaktualní rovině. Všimněme si, že zde nelze mluvit striktně o deaktualizaci časové, jelikož kontext a použité časové adverbium *ahora* jasně značí, že jsme v rovině aktuální.

V podmínkových větách vyjadřujících kontrafaktualnost (druhý a třetí typ) nedochází vůči angličtině prakticky k žádné změně, co se epistemické vzdálenosti týče, jelikož v předvětí

⁸ Jedním z hlavních důvodů je problém anglického subjunktivu, který nemá vlastní paradigmaty jako ve španělštině a v mnohých případech prakticky zanikl. Toto je však velmi obsáhlé téma, které zde, vzhledem na téma práce, nebude detailněji rozvinuto.

(*protasis*) obsahují ve španělštině subjunktiv (virtuální modus), který svou povahou značí epistemickou dálku. V obou případech se stále pohybujeme v rovině neaktuální, jelikož dochází k modální deaktualizaci (na rozdíl od prvního typu podmínkových vět). V závěti (*apodosis*) se pak objevuje predikce v neaktuální rovině, podmíněná předvětím:

Si me lo dijeras, me enteraría.

Si me lo hubieras dicho, me habría enterado. – v tomto případě se objevuje ještě perfektivnost, jak v předvětí, tak v závěti. Tvar *hubieras dicho* vyjadřuje maximální vzdálenost na všech třech osách: epistemické (virtuálnost), časoprostorové (modální deaktualizace) a aspektuální (perfektivnost).

4.3 Ohnisko/*Focus* (*foco*)

Termín ohnisko je v podání Ruize Campilla prakticky totožný s tradičním pojetím slovesného aspektu. Z kognitivního hlediska vyjadřuje způsob, kterým je daný děj profilován a jaký „vizuální zážitek“ evokuje. Termín ohnisko je do jisté míry analogický s termínem *Focus*, který se používá v mentálních prostorech, jelikož způsob, kterým je děj vystavěn, záleží na tom, kam soustředíme naši pozornost a tedy *Focus*. Autorův model rozlišuje mezi třemi možnostmi profilace, tedy třemi aspekty. Jak bude hned zřejmé, toto rozdělení odpovídá už dříve zmíněné kategorizaci morfologického aspektu v NGLÉ. Děj může být profilován jednak jako:

1. Kompletní a neukončený s vnitřním *Viewpoint* (dle NGLÉ, aspekt imperfektivní)

Zahrnuje paradigmata HABLO, HABLABA, HABLARÉ, HABLARÍA, HABLE, HABLARA.

Tato paradigmata jsou z aspektuálního hlediska totožná. To znamená, že HABLABA je ekvivalentní HABLO ve všech ohledech až na to, že HABLABA odkazuje na neaktuální rovinu (Ruiz Campillo, 2014, 72).

2. Kompletní a ukončený s externím *Viewpoint* (dle NGLÉ, aspekt perfektivní)

Zde je zahrnuto pouze paradigma HABLÉ.

3. Ukončený děj s důrazem na trvající výsledek (dle NGLE, aspekt perfektní⁹)

Zahrnuje složené slovesné tvary obsahující participium: HE HABLADO, HABÍA HABLADO, HABRÉ HABLADO, HABRÍA HABLADO, HAYA HABLADO, HUBIERA HABLADO.

Autor rozlišuje mezi těmito paradigmaty a typicky perfektivním paradigmatem HABLÉ, jelikož složené tvary obsahují dvě části: jednu v podstatě imperfektivní a neterminativní (pomocné sloveso *haber*) a druhou perfektivní a terminativní (hlavní sloveso vyjádřené participiem). Z toho vychází, že participium je zásadně perfektivní tvar, který se nemění a je kombinován s pomocným slovesem, které určuje, do které dimenze a roviny paradigma spadá.

Rozdíl mezi aspektem imperfektivním a perfektivním je v první řadě rozdílem mezi minulými paradigmaty HABLABA (typicky imperfektivní) a HABLÉ (typicky perfektivní).

Autor Doiz Bienzobas (2002) ve své práci také charakterizuje rozdíl mezi paradigmatem HABLÉ (v autorově terminologii: *Preterite*) a HABLABA (*Imperfect*), a to následujícím způsobem:

Paradigma **HABLÉ** značí, že děj nastal v čase předcházejícím aktuálnosti. Aktuálností je chápán bod, ze kterého je tento děj také nahlížen (tj. bod, ve kterém se nachází *Viewpoint*). Děj je tedy chápán z dálky a jako ukončený celek. Je nutné podotknout rozdíl mezi naším chápáním vzdálenosti a pojetím Doize Bienzobase. Doiz Bienzobas se ve své práci soustředí spíše na vzdálenost mezi *Viewpoint* a *ground* („tady a teď mluvčího“, pro nás spíše *Base space*), což ho vede k závěru, že *Viewpoint*, kterým je charakterizováno toto paradigma, je blízký (*Proximal Viewpoint*). Naše chápání vzdálenosti se zakládá spíše na vzdálenosti mezi *Viewpoint* (bodu/prostoru, ze kterého je situace nahlížena) a *Event/Focus* (samotným dějem, na který je soustředěna pozornost), což pro naše účely znamená, že paradigma HABLÉ vyjadřuje větší vnímanou vzdálenost, jelikož je výsledkem větší pocit odpoutanosti mluvčího vzhledem k ději (Doiz Bienzobas, 2002, 339).

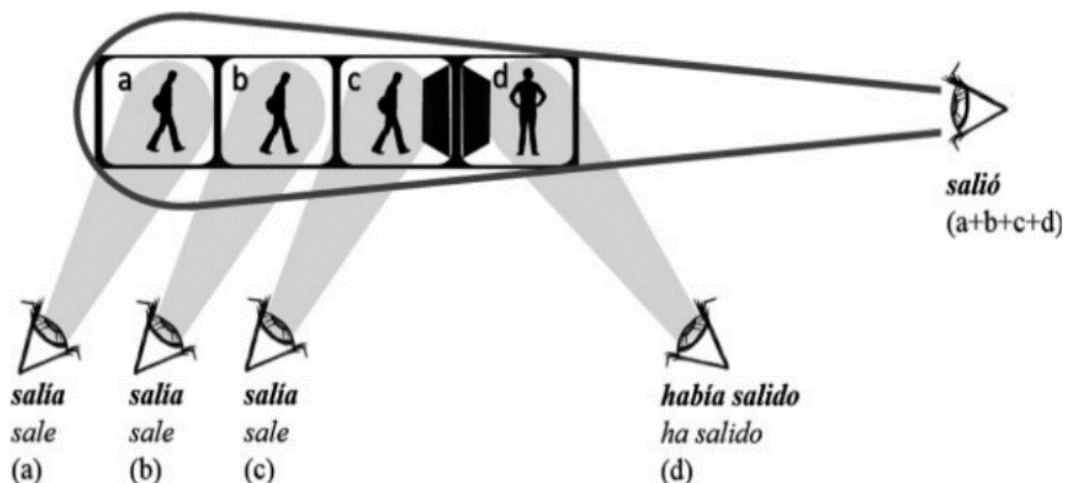
⁹ Zde nutno podotknout, že ačkoliv NGLE (23.1.3c) zmiňuje, že někteří autoři rozlišují mezi aspekty perfektním a perfektivním, o konkrétních paradigmatěch (např. HABÍA HABLADO) pak tvrdí, že se jedná o čas perfektivní. Toto je zřejmě proto, že chápe aspekt perfektní jako buď synonymní s perfektivním anebo pod něj spadající. Pro naše účely je však distinkce mezi aspekty perfektním a perfektivním užitečná a budeme ji nadále používat.

Paradigma **HABLABA** na druhou stranu značí, že děj (nebo také mnohdy stav věci), které toto paradigma vyjadřuje, nastaly nebo byly platné také v čase, který předchází aktuálnosti, ale vyznačuje se tím, že je děj nahlížen z *Viewpoint*, který je samotnému ději současný. V tomto se HABLABA podobá paradigmatu HABLO. Děj je pak tedy chápán jako bližší a bezprostřednější. *Viewpoint* a samotný děj (*Event*) se oba nacházejí ve stejné rovině. Na rozdíl od paradigmatu HABLO, kdy se oba nacházejí v rovině aktuální, se zde jedná o rovinu neaktuální. Právě proto, že je vnímaný *Viewpoint* mnohem bližší samotné situaci (*Viewpoint* a *Event* jsou ve stejné rovině), je následkem to, že je děj, zdánlivě trochu paradoxně, vnímán s větší bezprostředností, jelikož účastník diskurzu je schopen se do tohoto jiného *Viewpoint* jaksi „mentálně přemístit“. Důsledkem toho se pro nás paradigma HABLABA vyznačuje menší vnímanou vzdáleností.

Toto odpovídá tvrzení Ruize Campilla, že paradigma HABLABA se od HABLO liší pouze tím, že spadá do roviny neaktuální. V rovině neaktuální se ale podle něj nacházejí jak HABLABA, tak HABLÉ. Proč je tedy jedno paradigma vnímáno jako blízké a druhé jako daleké? Mohlo by se jednat o rozdíl v časoprostorové vzdálenosti: HABLABA by mohlo vyjadřovat menší vnímanou časoprostorovou vzdálenost než HABLÉ. Toto se zdá být chápání, k němuž směřuje Doiz Bienzobas. Je tu ale jistý problém: časoprostorovou vzdálenost podle nás vyjadřuje rovina, ve které se, jak už bylo řečeno, HABLABA a HABLÉ neliší.

Navrhujeme zde tedy způsob, kterým problém vyřešit nebo alespoň obejít. Existuje podle nás totiž třetí rozměr *viewpointové* vzdálenosti, který zde nazýváme rozměr aspektuální. Paradigmata aspektově perfektní podle nás vyjadřují větší aspektuální vzdálenost, zatímco paradigmata imperfektivní vyjadřují aspektuální blízkost. Paradigmata perfektní (tj. složené tvary: HE HABLADO atd.) se svojí terminativností hlavního slovesa vyjádřeného participiem podle nás blíží více perfektnosti než čemukoliv jinému a vyjadřují tedy pomocí participia přímé, aspektuálně vzdálené protějšky imperfektivních paradigmat v každém poli operativního modelu. Dalo by se zde hovořit ale i o jakési střední aspektuální vzdálenosti, jelikož je zde větší vztah s *Viewpoint*, než vyjadřuje paradigma HABLÉ, ale děj je stále ukončený narozdíl od děje vyjádřeného paradigmatem HABLABA. HE HABLADO je tedy časoprostorově blízké a aspektuálně vyjadřuje střední vzdálenost. HABLABA je naopak časoprostorově vzdálenější než HABLO, ale zároveň aspektuálně bližší než HABLÉ. HABLÉ je distální forma jak časoprostorově, tak aspektuálně.

Zatímco dimenze vyjadřuje epistemické vystavení děje (epistemickou vzdálenost) a rovina vyjadřuje míru aktuálnosti děje (časoprostorovou vzdálenost), hlavní vlastností ohniska (aspektu) je, že určuje samotné postavení *Viewpoint*, tj. bodu, ze kterého je děj nahlížen, v závislosti na *Event*, tedy děj samotný (viz Obrázek 6). Z kognitivního hlediska se zdá být jasné, že perfektní aspekt určuje, že je *Viewpoint* následný ději samotnému, jelikož je děj konfigurován jako ukončený. Ačkoli je děj jaksi „za námi“, jelikož předchází *Viewpoint*, díváme se na děj „čelem“ a z dálky. Aspekt perfektně-perfektní (složené formy obsahující participium) klade důraz spíše na výsledek děje. *Viewpoint* je v každém případě následný a distální vůči ději samotnému, ale „vtěleně“ si lze představit, že se děj nachází jaksi „za námi“. Aspekt imperfektivní na druhou stranu umísťuje *Viewpoint* do polohy předčasné nebo současné ději, ať už je děj v rovině aktuální nebo neaktuální. Imperfektivní formy proto nazýváme aspektuálně blízkými. V tomto případě se na děj díváme také „čelem“, ale odlišným způsobem, než je tomu u aspektu perfektního (viz Obrázek 6).

Obrázek 6 Zobrazení třech typů ohniska (Ruiz Campillo, 2014, 72)

5 Španělská paradigmata a integrace operativního slovesného modelu do systému mentálních prostorů

Systém mentálních prostorů je v mnoha aspektech velmi užitečný a kompatibilní se španělštinou. Pro naše účely je důležitý především způsob, kterým umožňuje sledovat změny ve *Viewpoint*. Facounnierova schematizace anglických časů se však zdá být pro španělská paradigmata nedostačující, jelikož nezohledňuje všechny gramatické nuance, které španělského sloveso vyjadřuje. Systém Ruize Campilla nám zde poskytuje komplexní chápání španělských paradigmat, jež je kompatibilní se systémem mentálních prostorů a může ho přiblížit přesnějšimu zobrazení *Viewpoint* ve španělštině. Nyní se pokusíme nastínit, jak by takové sloučení mohlo vypadat. Naším záměrem zde nebude ani tak komplexně vysvětlit každé jednotlivé použití všech paradigmat, ale spíše podat nový pohled na to, jak paradigmata fungují na kognitivní úrovni, vystavěný syntézou obou výše popsaných systémů/modelů.

Jak už jsme nastínili, lze si představit, že každé španělské paradigma se vyznačuje třemi osami *viewpointové* vzdálenosti, kterou vyjadřuje. Nyní popíšeme paradigmata operativního modelu z tohoto hlediska. Každému rozměru vzdálenosti budeme přiřazovat číselnou hodnotu mezi 0 a 1 podle toho, zda se jedná o vzdálenost (či možná lépe, míru distancovanosti) nízkou (vyjádřena číslem 0), střední (vyjádřena číslem 0,5) nebo vysokou (vyjádřena číslem 1).

Podobně jako Facounnier rozlišoval mezi tím, jestli daný anglický čas vyjadřuje faktičnost nebo předpověď, my budeme na epistemické ose rozlišovat, zda vyjadřuje dané španělské paradigma faktické prohlášení (epistemická vzdálenost = 0), předpověď (epistemická vzdálenost = 0,5) nebo virtuálnost (epistemická vzdálenost = 1). Vyjadřuje-li paradigma virtuálnost, je navíc pravděpodobné, že se bude nacházet ve virtuálním mentálním prostoru. Dále budeme v konfiguraci rozlišovat mezi tím, jestli mentální prostor spadá do blízké/aktuální roviny (časoprostorová vzdálenost = 0) anebo do roviny daleké/neaktuální (časoprostorová vzdálenost = 1), podle toho, jaká ho strukturují paradigmata.

Poslední věc, kterou budeme samozřejmě brát v potaz, je pozice *Base*, *Viewpoint*, *Focus* a *Event*. Je nutné mít na paměti, že konfigurace mentálních prostorů je dynamická záležitost, která se neustále mění v závislosti na tom, jaké paradigma je v daný okamžik analyzováno. Pozice *Viewpoint* a *Focus* v závislosti na *Base* a *Event* bude záviset především na aspektuálním vystavění děje. Paradigmata budeme značit podle aspektu následovně: imperfektivní (aspektuální vzdálenost = 0); perfektní/složená (aspektuální vzdálenost = 0,5); perfektivní (aspektuální vzdálenost = 1).

5.1 Poznámka k paradigmátům opomenutým v modelu Ruize Campilla

Než přejdeme k analýze jednotlivých paradigmat, je vhodné poznamenat něco, co je znalcům španělštiny zřejmé, a to fakt, že model Ruize Campilla ve skutečnosti nezahrnuje zcela všechna paradigmata španělštiny. Model se jednak nevztahuje na imperativ a dále vynechává paradigmata HUBE HABLADO (ve španělštině také zvané *préterito anterior* nebo *antepretérito*) a poté dvě „budoucí“ formy subjunktivu: HABLARE a HUBIERE HABLADO. Nejedná se tedy o všeobjímající systém. Důvod pro to je ale vcelku jasný. Jeho model byl navržen především pro didaktické a pedagogické účely, přičemž tato paradigmata nejsou v dnešní moderní španělštině vůbec běžná a jejich funkce prakticky převzala jiná paradigmata, která v systému obsažena jsou. Formy subjunktivu HABLARE a HUBIERE HABLADO, i když se s nimi stále lze setkat především v příslovích anebo právních dokumentech, jsou dnes nahrazeny formami HABLE a HUBIERA HABLADO. Paradigma HUBE HABLADO se vyskytuje pouze v nejvyšších stylech psaného projevu. Podobně jako HABÍA HABLADO představuje složenou formu paradigmatu HABLABA, tak HUBE HABLADO by představovalo složenou formu paradigmatu HABLÉ. Je ale zajímavé, že na rozdíl od všech ostatních dvojic v modelu Ruize Campilla, v nichž je jednoduchá forma imperfektivní, a tedy aspektuálně blízká, a složená forma aspektuálně středně vzdálená, v této hypotetické dvojici by byly obě formy aspektuálně vzdálené. Jaký by tedy mezi nimi byl rozdíl z kognitivního hlediska? A co poté rozdíl mezi HUBE HABLADO a HABÍA HABLADO? Tradičně je chápáno, že HUBE HABLADO vyjadřuje mírnou předčasnost vůči jinému ději, většinou vyjádřenému paradigmatem HABLÉ: „*Algunos invitados se marcharon cuando hubo terminado la cena*“ (NGLE, 23.9.2a). Tato předčasnost se ale zdá být menší nebo alespoň méně zásadní než předčasnost vyjádřená paradigmatem HABÍA HABLADO. Vzhledem k tomu, že předčasnost už vyjadřuje HABÍA HABLADO a že NGLE (23.9.2) zmiňuje, že se některá použití HUBE HABLADO navíc zčásti překrývají s HABLÉ, nemyslíme si, že je zde nutné brát na HUBE HABLADO zvláštní zřetel, jelikož jeho funkce nyní už plní paradigmata jiná.

5.2 Indikativní paradigmata

Následně se přesuneme k charakterizaci jednotlivých paradigmat indikativního modu a diskusi nad nimi. Co se zbylých paradigmat týče, bude situace prakticky analogická jako u paradigmat indikativních. Jediné, co se bude měnit, je epistemické vystavění děje, a tedy epistemická vzdálenost. Tato však nemá sama o sobě na pozici *Viewpoint*, *Focus* a *Event* vliv. Uvedeme u nich tedy pouze číselné hodnoty jednotlivých vzdáleností.

5.2.1 Paradigma HABLO

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 0

Aspektuální vzdálenost = 0

Paradigma HABLO je celkem přímočaré, jelikož se jedná o paradigma, které vyjadřuje nejmenší vzdálenost na všech třech osách (je časoprostorově, epistemicky a aspektuálně blízké). Je charakterizované jako imperfektivní paradigma (NGLE, 23.1.3c), které standardně vyjadřuje „coincidencia de la situación designada con el momento del habla“ (NGLE, 23.3.1a). Z hlediska mentálních prostorů budeme chápat jako mající stejnou charakteristiku jako výše zmíněné anglické schéma PRESENT ve Facounnier (1997, 77).

HABLO tedy normálně značí, že daný mentální prostor *X* je *Base* a obsahuje *Viewpoint*, *Focus* a *Event*. Tento prostor bude označený jako časoprostorově blízký (nachází se v časoprostorově blízké rovině). *Focus* a *Event* se však mohou nacházet buď ve stejném prostoru *X* jako *Viewpoint* nebo také v nově vytvořeném časoprostorově blízkém budoucím prostoru *Y* (například vytvořeném slovy „*La semana que viene...*“), pro nějž by platilo, že *X* = *Parent space*. V tomto případě by se jednalo o *presente prospectivo* (NGLE, 23.3.2c). To znamená, že použijeme-li paradigma HABLO, děj se odehrává v čase, který je buď současný bodu, ze kterého se něj díváme, nebo je mu následný (tj. je v budoucnosti). Metaforicky vnímaná vzdálenost mezi *Viewpoint* a samotným dějem (v tomto případě: *Event* = *Focus*) je velmi malá, ne-li v mnohých případech nulová. Děj je tudíž prezentovaný a vnímaný jako velmi blízký mluvčímu, ať už je reálný čas průběhu děje jakýkoliv ve vztahu k momentu promluvy.

Viewpoint je podle Facounniera buď současný *Focus*, nebo mu může předcházet¹⁰. Podobně *Event* v *X* nikdy nepředchází *Viewpoint*, *Focus* a *Base*. Děj je tedy „před námi“, ať už přímo v *Base* nebo v jiném časoprostorově blízkém prostoru. Toto vyplývá ze skutečnosti, že HABLO je aspektuálně blízké (imperfektivní) paradigma. Epistemicky je děj konstruován jako faktický, je tedy epistemicky blízký. Z tohoto hlediska je zcela možné vysvětlit případy, kdy je užito paradigma HABLO pro případy, které neodpovídají typickému chápání přítomnosti jako současnosti s momentem promluvy. Podobně jak poukazuje Facounnier, v případech, kdy HABLO vyjadřuje např. *presente histórico* nebo *presente de pasado inmediato* (NGLE,

¹⁰ Toto může být interpretováno i mírně odlišným způsobem (delší diskuse viz 5.2.3 Paradigma HABLABA).

23.3.2a+b), bychom situaci chápali jako momentální posun role *Base* do jiného prostoru, který na daný moment mění časoprostorovou rovinu z daleké do blízké, a to přestože by děj samotný spadal do roviny daleké (tj. do minulosti). Důsledkem je fakt, že je děj vnímán jako o mnoho bližší, než by byl za použití jiného paradigmatu.

5.2.2 Paradigma HE HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 0

Aspektuální vzdálenost = 0,5

Paradigma HE HABLADO je morfologicky prakticky identické s anglickým schématem PERFECT (zde konkrétněji s kombinací PRESENT + PERFECT). Obě obsahují pomocné sloveso, jehož původní význam je „mít“ (v angličtině TO HAVE a ve španělštině HABER). Toto sloveso je potom v kombinaci s participiem slovesa vyjadřujícího hlavní význam. Obě tedy vyjadřují podobný koncept, jež lze shrnout takto: „mít něco hotovo“. Slovesný tvar HE COMIDO tedy podobně jako anglické I HAVE EATEN vyjadřuje koncept „(nyní) mám (něco) sněženo“. Toto klade důraz ne tak na bod či časový usek, ve kterém proběhl samotný akt jzení, ale na to, že tento akt už skončil (ačkoli nevíme přesně kdy) a hlavně že efekt či důsledek tohoto děje platí v čase (nebo také prostoru) pomocného slovesa. Důraz je kladen na tento bod/prostor. Toto je takzvaná *interpretación de antepresente* (NGLE, 23.4.1a), ve které se užití španělského HE HABLADO prakticky shoduje s použitím anglického (PRESENT) PERFECT. Ačkoli závisí použití HE HABLADO ve velké míře na geografii a některé regiony mají jinou interpretaci a odlišná užití, které zmíníme dále, jedná se podle nás o vývojově nejkonsistentnější chápání paradigmatu HE HABLADO vzhledem k jeho struktuře. Nejen to, ale i způsob, kterým chápe HE HABLADO (a všechna podobně složená paradigmata) Ruiz Campillo, je s touto interpretací konsistentní.

NGLE (23.5.2a) charakterizuje HE HABLADO jako relativní čas, jelikož stojí (stejně jako všechna složená paradigmata) vždy v relaci na paradigma jiné. Logicky soudržně s NGLE a také v návaznosti na Ruize Campilla chápeme HE HABLADO jako aspektuálně vzdálený protějšek paradigmatu HABLO. Tato vzdálenost je však stále menší než ta, kterou vyjadřuje paradigma HABLÉ, jelikož HABLÉ nemá takový vztah s *Viewpoint*. V rámci mentálních prostorů je mezi nimi rozdíl pouze v pozici prostorových rolí. Stejně jako anglické PERFECT

(Facounnier, 1997, 80), *Event* časově předchází jak *Viewpoint*, tak *Focus*, které se samy nacházejí ve stejném prostoru. Platí-li tedy, že $X = Base$, $X = Viewpoint$ a $X = Focus$, tak *Event* je v prostoru Y, pro který zároveň platí, že $Parent Y = X$. Díváme se na výsledek ukončeného děje a jeho následky v X. Právě zde je rozdíl ve srovnání s paradigmatem HABLÉ, které soustřeďuje pozornost na děj jako celek. Epistemicky je děj samozřejmě blízký (tj. faktický). Co se časoprostorové roviny týče, je zřejmé, že prostor X se nachází v rovině blízké. Otázkou je, do jaké roviny by spadal prostor Y. Na první pohled by mohlo zdát, že se jedná o prostor minulý, jelikož participium je slovesná forma blízká minulosti, a měl by tedy spadat do roviny daleké. Na druhou stranu skutečnost, že se paradigma HE HABLADO nachází v modelu Ruize Campilla v rovině blízké, spolu s NGLÉ (23.4.2a), poukazují na spojitost mezi HE HABLADO a blízkými deiktory a tedy s rovinou blízkou. Není tedy zřejmé, do které roviny by spadal prostor Y, ale možným řešením by podle nás mohlo být chápat zde prostor Y, ve kterém se nachází *Event* (vyjádřený participiem), jako jakýsi pomocný/vedlejší/závislý prostor k prostoru hlavnímu (v tomto případě X), jehož rovinu by určoval tvar pomocného slovesa. Toto je kongruentní s chápáním HE HABLADO jako paradigmatu relativního, jež vyjadřuje spojitost s přítomností (*Base*).

Ve španělštině existuje však i jiná interpretace použití HE HABLADO, a to takzvaná *interpretación perfectiva* (NGLÉ, 23.4.1b), která převažuje v určitých geografických oblastech. Jak už její název napovídá, v této interpretaci je paradigma HE HABLADO vnímáno jako plně perfektivní (ne jako perfektní) a tedy vyjadřující stejný význam jako paradigma HABLÉ, tj. jakousi „standardní“ minulost. NGLÉ dává jako příklad větu „*Ha muerto hace dos meses*.“ V angličtině by takovéto použití (PRESENT) PERFECT nebylo přijatelné a může být interpretováno jako negramatické, jelikož, jak zmiňuje Facounnier (1997, 82), dochází ke konfliktu rolí mentálních prostorů, konkrétně pozice *Focus*, která nemůže podle autora být ve dvou prostorech zároveň. Použijeme-li tuto logiku a chápeme-li HE HABLADO jako přímý protějšek anglického (PRESENT) PERFECT, dalo by se na tuto negramatičnost poukázat i ve výše zmíněné španělské větě z NGLÉ: *Space builder* „*hace dos meses*“ nejen že otevírá z *Base* nový časoprostorově vzdálený prostor Y, ve kterém se odehrává *Event* (v tomto případě smrt dané osoby), ale svojí konkrétností zároveň značí, že se v něm nachází *Focus* (jako by tomu bylo při použití paradigmatu HABLÉ). Slovesný tvar *ha muerto* by ale na druhou stranu značil, že se *Focus* nachází ve stejném prostoru jako *Viewpoint*, což je v tomto případě *Base*. Jak už bylo zmíněno, tato interpretace navíc neodpovídá chápání Ruize Campilla, patrně ze stejného důvodu.

Je také dobré mít na paměti, že některá užití HE HABLADO neodpovídají dokonale ani jedné ze zmíněných interpretací. Ve valné většině případů užití však vyjadřuje HE HABLADO jistý vztah ukončeného děje s přítomností (*Base*), což je podle nás také jeho hlavní funkce, a která je podle nás vyjádřena přítomností *Viewpoint* a *Focus* v jednom prostoru a *Event* v druhém prostoru, jež je jistým způsobem závislý na tom prvním (na jeho *Parent*).

5.2.3 Paradigma HABLABA

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 0

Aspektuální vzdálenost = 0

Jak už bylo řečeno v kapitole o modelu Ruize Campilla, paradigma HABLABA se velmi podobá paradigmatu HABLO, jelikož jsou obě imperfektivní (aspektuálně blízká). Facounnier o žádné imperfektní minulosti nemluví, jelikož jí angličtina nedisponuje, alespoň ne v podobné formě jako španělština. Vypadá to tedy, že nelze využít žádné z jím nastíněných schémat, jako jsme to udělali s paradigmaty jinými. Toto však není úplně pravda. V závislosti na tom, jak je paradigma HABLABA chápáno v modelu Ruize Campilla, zde navrhuje použití modifikovaného schématu PRESENT. Jediný rozdíl, který existuje mezi HABLO a HABLABA, je jejich časoprostorová vzdálenost. Toto znamená, že v mentálních prostorech bude platit následující: děj je konstruovaný jako faktický (epistemicky blízký), *Focus space* bude vždy stejný jako *Event space* (jelikož se nejedná o složené paradigma), a ve většině případů bude *Viewpoint* současný s *Focus* (a tedy i *Event*). Například ve větě „*a esa hora por la tarde venía de trabajar*“ se z *Base space* otevírá časoprostorově vzdálený prostor X (*a esa hora por la tarde*), ve kterém se nachází jak *Viewpoint*, tak *Focus* a *Event*. Je tomu tak, jelikož se jedná o aspektuálně blízkou formu a děj nám tedy probíhá jaksi „před očima“. Pokud chápeme HABLABA stejně jako HABLO, a má-li se toto odrážet v konfiguraci mentálních prostorů, musí se v tomto případě *Viewpoint* posunout „do minulosti“ (tj. do prostoru děje).

U paradigmatu HABLO jsme uvedli, že *Viewpoint* může *Focus* i předcházet. Tak by zřejmě tomu bylo podle Facounniera např. ve větě „*Mañana viajo a París.*“ (tj. *Viewpoint* by byl v *Base space* a *Focus* a *Event* by oba byly v X (*mañana*)). Pokud chápeme HABLABA stejně jako HABLO, je logické, aby tomu zde bylo podobně. Teoreticky to tak lze chápat, ale v praxi není tak běžné se setkat s případem, kdy by tomu tak bylo (na rozdíl od HABLO, kde je

takovéto použití velmi časté). Máme-li si nějaký představit, jednalo by se zřejmě o případy jako např. „*Mañana me comía una pizza*“, kdy je také otevřen prostor *X* (*mañana*), ale v tomto případě je vyznačen jako časoprostorově vzdálený právě užitím paradigmatu HABLABA. Jedná se tedy o kontrafaktuálnost: je velmi nepravděpodobné, že si mluvčí zítra tu pizzu dá, na rozdíl od cesty do Paříže, jejíž podniknutí je, alespoň v myslí mluvčího, prakticky nevyhnutelné. Tento příklad se velmi podobá příkladu, který jsme zmínili výše: „*De buena gana me fumaba un cigarrito ahora*“ (Ruiz Campillo, 2014, 82) s tím rozdílem, že místo slova *ahora* zde slouží jako *Space builder* slovo *mañana*. V obou těchto případech se však otevírá kontrafaktuální (deaktualizovaný) prostor, jelikož HABLABA nemůže odkazovat přímo na *Base* vzhledem k tomu, že je *Base* z jeho podstaty vždy v blízké časoprostorové rovině.

Je možné se ptát, zda v těchto případech (a také ve zmíněném případě cesty do Paříže) opravdu *Viewpoint* předchází *Focus* (tj. *Viewpoint* je v *Base* a *Focus* ve vystavěném prostoru *X*), anebo jestli se oba nacházejí v *X* a jsou si tedy „současné“. Podle Facounniera by se v případech, kdy je daný prostor *X* v budoucnosti (pro nás i kontrafaktuálnosti), nacházely *Viewpoint* a *Focus* v odlišných prostorech. Vzhledem k tomu, že my zde nepracujeme ani tak moc s časem jako spíše s prostorem, se přikláníme k interpretaci, že se u imperfektních paradigmat nacházejí *Viewpoint* a *Focus* ve stejném prostoru bez ohledu na to, zda mluvíme o prostoru blízkém (tj. současném/budoucím) nebo dalekém (minulém/kontrafaktuálním). *Viewpoint* může koneckonců v rámci sítě mentálních prostorů měnit pozici a mentálně se „posouvat“ do různých prostorů. Jeho pozice není nutně ustálená v *Base*, o čemž svědčí relativní časy. Tato konfigurace by kladla větší důraz na to, že je nám děj aspektuálně blízký a že se díváme na jeho průběh, na rozdíl od HABLÉ, kdy jsou *Viewpoint* a *Focus* v různých prostorech.

Každopádně je důležité, že v obou výše zmíněných případech se děj odehrává v časoprostorově vzdáleném prostoru. Právě to, že se jedná o prostor časoprostorově vzdálený (ať už minulý či kontrafaktuální), a že toto označení prostoru je určováno tím, jaké paradigma je užito, spočívá hlavní rozdíl mezi paradigmaty HABLABA a HABLO. Pozice jednotlivých rolí *Base*, *Viewpoint*, *Focus* a *Event* jsou u HABLABA analogické k HABLO.

5.2.4 Paradigma HABLÉ

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 0

Aspektuální vzdálenost = 1

Paradigma HABLÉ je v naší terminologii paradigma aspektuálně nejvzdálenější, jelikož se jedná o jediné typicky perfektní paradigma. NGLE (23.5.2a) ho charakterizuje jako čas absolutní. Toto se bude samozřejmě odrážet v relativní pozici *Viewpoint* ve vztahu k *Focus*. HABLÉ je poněkud jednodušší k popisu než HABLABA, a to proto, že HABLÉ odpovídá schématu PAST (Facounnier, 1997, 76), což u HABLABA neplatilo. Anglické PAST je typicky totiž také perfektní. Toto znamená, že *Viewpoint* je v jiném prostoru než *Focus* a *Focus* je ve stejném prostoru jako *Event*. Typicky bude asi platit, že se *Viewpoint* bude nacházet v *Base*, zatímco *Focus* a *Event* budou oba v časoprostorově vzdáleném prostoru X , pro který platí, že $Parent X = Base$.

Pro HABLÉ je hlavní distinktivním rysem delimitace dějů a stavů, které vyjadřuje, a „[d]ebe, pues, suponerse que se alcanzan los límites inicial y final del evento con los predicados internamente delimitados“ (NGLE, 23.5.1a). Právě tato delimitace je podle nás v konfiguraci mentálních prostorů vyjádřena vzdáleností mezi *Viewpoint* a *Focus/Event*, tj. tím, že se nenacházejí ve stejném prostoru. Z tohoto vyplývá, že se paradigma HABLÉ nepoužívá k vyjádření otevřených nebo opakujících se dějů ani stavů v minulosti. V těchto případech se preferuje HABLABA, jelikož podle nás umísťuje *Viewpoint* do stejného prostoru jako *Focus*. V některých případech je možné použít HABLÉ k vyjádření interně nedelimitovaného predikátu (stavu) v minulosti, ale toto pouze v případě, že je stav delimitován buď externě (NGLE, 23.5.1g), anebo samotnou existencí osoby či věci, pro kterou tento stav platí (NGLE, 23.5.1h).

5.2.5 Paradigma HABÍA HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 0

Aspektuální vzdálenost = 0,5

Paradigma HABÍA HABLADO je aspektuálně vzdálený protějšek paradigmatu HABLABA. To znamená, že se jedná o paradigma časoprostorově vzdálené a epistemicky blízké. Podobně jako HE HABLADO se jedná o paradigma relativní. V tomto případě „la propiedad de ser un tiempo relativo se manifiesta en que expresa anterioridad respecto de alguna situación, igualmente pasada, que puede mencionarse o no“ (NGLE, 23.9.1a). Relativnost tohoto paradigmatu tedy není závislost na paradigmatu časoprostorově blízkém, nýbrž vzdáleném

(HABLABA nebo HABLÉ). Ve Facounnierově terminologii by toto paradigma odpovídalo kombinaci PAST + PERFECT. To znamená, že platí, že *Viewpoint* a *Focus* jsou ve stejném prostoru X a že *Event* je v závislém prostoru Y (*Parent* Y = X). Na rozdíl od HE HABLADO jsou jak X, tak Y časoprostorově vzdálené prostory a žádný z nich není *Base*, jelikož *Base* musí být časoprostorově blízký. Díváme se tedy na výsledek nějakého ukončeného děje, ale tento výsledek (v X) je také většinou v minulosti. Tento prostor X je obvykle lokalizován, jelikož byl už dříve v konfiguraci vystavěn nějakým paradigmatem (většinou HABLÉ) a je posléze jednoduché ho použít jako *Viewpoint*. Někdy však nemusí dojít k předchozímu vybudování tohoto dalekého prostoru. V takovém případě jsou oba prostory X a Y vybudovány najednou při užití paradigmatu HABÍA HABLADO.

5.3 Ostatní paradigmata

5.3.1 Paradigma HABLARÉ

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 0,5

Aspektuální vzdálenost = 0

5.3.2 Paradigma HABRÉ HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 0,5

Aspektuální vzdálenost = 0,5

5.3.3 Paradigma HABLARÍA

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 0,5

Aspektuální vzdálenost = 0

5.3.4 Paradigma HABRÍA HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 0,5

Aspektuální vzdálenost = 0,5

5.3.5 Paradigma HABLE

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 1

Aspektuální vzdálenost = 0

Přestože jsme řekli, že ostatní paradigmatata nebudeme dále podrobněji rozebírat, jelikož představují pouze změnu epistemické vzdálenosti, a ne tolik změnu pozice *Viewpoint*, *Focus* a *Event*, ani změnu časoprostorové vzdálenosti, omezíme se zde na zmínku, že paradigmatata virtuálního modu (subjunktivu), jak už jejich název napovídá, operují vždy v nějakém virtuálním prostoru, ať už je tento prostor v blízké nebo daleké rovině. Ruiz Campillo (2008) používá při diskusi o subjunktivu termín „matice“ (*matriz*), jež definuje v nejabstraktnějším smyslu jako „el *significado* modal que el hablante otorga formalmente al predicado que está representando, explicito ese significado o no en palabras, y sean cuales sean las palabras que podrían explicitarlo“ (Ruiz Campillo, 2008, 17). Matice tedy může být formálně implicitní, ale je to to, co určuje, jestli mluvčí použije sloveso v deklarativním, nebo virtuálním modu. V jistém smyslu lze říci, že tyto matice fungují jako *Space builders*, které budují virtuální prostor, v němž se poté nachází epistemicky vzdálený děj. Podobně jako matice, *Space builders* nemusejí být nutně formálně explicitní (Facounnier, 1994, 161). V praxi by toto pravděpodobně znamenalo, že i virtuální děje v blízké časoprostorové rovině (HABLE, HAYA HABLADO) by operovaly v prostorech odlišných od *Base* mnohem častěji než jejich nevirtuální protějšky.

5.3.6 Paradigma HAYA HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 0

Epistemická vzdálenost = 1

Aspektuální vzdálenost = 0,5

5.3.7 Paradigma HABLARA

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 1

Aspektuální vzdálenost = 0

5.3.8 Paradigma HUBIERA HABLADO

Časoprostorová vzdálenost = 1

Epistemická vzdálenost = 1

Aspektuální vzdálenost = 0,5

5.4 Aspektuální vzdálenost a relativní pozice *Viewpoint*, *Focus*, *Event*

Z výše analyzovaných paradigmat vyvozujeme, že aspektuální vzdálenost jako jediná má vliv na vzájemné pozice *Viewpoint*, *Focus* a *Event* v síti mentálních prostorů. Případy lze kategorizovat takto:

- a. Pro aspektuální vzdálenost = 0 platí, že prostor $X = \textit{Viewpoint} = \textit{Focus} = \textit{Event}$. Prostor X může být jak časoprostorově, tak epistemicky blízký nebo vzdálený. Prostor X může být *Base*.
- b. Pro aspektuální vzdálenost = 0,5 platí, že prostor $X = \textit{Viewpoint} = \textit{Focus}$; prostor $Y = \textit{Event}$; *parent* $Y = X$. Prostor X může být *Base*. Prostor Y nemůže být *Base*. Prostor Y je minulý vůči X.
- c. Pro aspektuální vzdálenost = 1 platí, že: prostor $X = \textit{Viewpoint}$; prostor $Y = \textit{Focus} = \textit{Event}$; *Parent* $Y = X$. Prostor X je *Base*. Prostor Y je časoprostorově vzdálený a minulý vůči X.

6 Analýza textu

Na závěr provedeme krátkou analýzu, která ukáže fungování mentálních prostorů a *viewpointové* vzdálenosti ve španělském textu. Jako případové studie nám poslouží dva úryvky z povídek argentinského autora Julia Cortáзара. První úryvek bude z povídky *Orientación de los gatos* a druhý bude z povídky *Historias que me cuento*. Obě povídky jsou ze sbírky *Queremos tanto a Glenda* vydané roku 1980. Všechny následující citace, pokud nebude uvedeno jinak, budou právě z tohoto díla. Analýza a komentáře budou následovat citovanou část textu. Při analýze se budeme soustředit především na slovesná paradigmata a jejich vliv jednak na pozici *Viewpoint*, *Focus* a *Event* a také na to, jak je děj strukturován a v jakých mentálních prostorech operují.

Slovesa spadající pod jedno paradigma budou vyznačeny v textu tučně a určitou barvou, aby byla rozlišena od paradigmát ostatních. Barvy jsou vybrány podle jejich kontrastu, tj. snažili jsme se vybrat takové barvy, které budou snadněji viditelné. Možné *Space builders* v textu budou podtrhnuty a vyznačeny kurzívou.

Otevírané prostory budou pojmenovávány následujícím způsobem:

M – minulý prostor; ZM – závislý minulý prostor; P – přítomný prostor; K – kontrafaktuální prostor; V – virtuální prostor; KV – kontrafaktuální virtuální prostor

Případová studie 1 (*Orientación de los gatos*):

Cuando Alana y Osiris **me miran no puedo** quejarme del menor disimulo, de la menor duplicidad. **Me miran** de frente, Alana su luz azul y Osiris su rayo verde. También entre ellos **se miran** así, Alana acariciando el negro lomo de Osiris que **alza** el hocico del plato de leche y **maúlla** satisfecho, mujer y gato conociéndose desde planos que **se me escapan**, que mis caricias **no alcanzan** a rebasar.

Na začátek je nutno uvést, že povídka je vyprávěna v první osobě, což má za následek propojení vypravěče a postavy v povídce. *Base space* je tedy mentální obraz reality a přítomnosti této postavy, když vypráví.

V prvním odstavci povídky je použito převážně paradigmatu **HABLO**, což znamená, že se pohybujeme v časoprostorově blízké rovině. Co se prostoru týče, nejjednodušší by bylo vnímat tyto děje jako probíhající přímo v *Base* (Alana a Osiris se dívají na vypravěče, který si nemůže

stěžovat; dívají se i na sebe, Osiris zvedá čumák a mňouká atd.). Dále vidíme, že užitím paradigmatu **HABLO** jsou děje epistemicky blízké a že jsou imperfektivní. Tzn. že v celé této sekvenci platí, že *Base = Viewpoint = Focus = Event*.

Hace tiempo que **he renunciado** a todo dominio sobre Osiris, [...]

Zde dochází na krátký moment k posunu rolí, konkrétně slovesem *he renunciado*. Paradigma **HE HABLADO** je perfektivní protějšek **HABLO**, takže vše zůstává stejné jako předtím, co se epistemické a časoprostorové vzdálenosti týče, které jsou obě „nulové“¹¹, ale otevírá se nový prostor ZM₁ spojen se slovy *hace tiempo*. Jedná se o prostor závislý a posouvá se do něj pouze *Event*, zatímco *Viewpoint* a *Focus* zůstávají v *Base*. Výsledkem je, že se někdy v minulosti vypravěč přestal snažit Osirise nějak ovládat, a tento stav přetrvává až do *Base*.

[...] **somos** buenos amigos desde una distancia infranqueable; pero Alana **es** mi mujer y la distancia entre nosotros **es** otra, algo que ella **no parece** sentir pero que **se interpone** en mi felicidad cuando Alana **me mira**, cuando **me mira** de frente igual que Osiris y **me sonrío** o **me habla** sin la menor reserva, dándose en cada gesto y cada cosa como **se da** en el amor, *allí* donde todo su cuerpo **es** como sus ojos, una entrega absoluta, una reciprocidad ininterrumpida.

Dále je opět strukturován prostor *Base*. Je otázkou, zda například užití adverbia *allí* otevírá nový prostor, anebo ne. Pokud ano, tak by na konci (od slovesa *se da*) došlo k posunu *Viewpoint*, *Focus* a *Event* do tohoto nového prostoru. Každopádně jsou děje stále blízké po všech osách a platí, že *Viewpoint = Focus = Event*.

Es extraño; aunque **he renunciado** a entrar de lleno en el mundo de Osiris, mi amor por Alana **no acepta** esa llaneza de cosa concluida, de pareja para siempre, de vida sin secretos. Detrás de esos ojos azules **hay** más, en el fondo de las palabras y los gemidos y los silencios **alienta** otro reino, **respira** otra Alana. *Nunca* se lo **he dicho**, la **quiero** demasiado para trizar esta superficie de felicidad por la que **ya se han deslizado** tantos días, tantos años. A mi manera **me obstino** en comprender, en descubrir; la **observo**

¹¹ Nulové v naší charakterizaci z předchozí kapitoly,

pero sin espiarla; la **sigo** pero sin desconfiar; **amo** una maravillosa estatua mutilada, un texto no terminado, un fragmento de cielo inscrito en la ventana de la vida.

Zde stále převládá paradigma **HABLO**, takže děje jsou stále blízké a *Base = Viewpoint = Focus = Event*. Třikrát je zde použito paradigma **HE HABLADO**, které posouvá děj do prostoru ZM_1 , který je ale stále závislý na *Base*, a tedy na blízké časoprostorové rovině. Jak vidíme, tento prostor může být specifikován (*nunca, ya*), ale není to nutné, jak vidíme u tvaru *he renunciado*.

Hubo *un tiempo* en que la música **me pareció** el camino que me **llevaría** de verdad a Alana;

Zde dochází ke zvýšení vzdálenosti dějů. Je otevřen časoprostorově vzdálený prostor minulosti (prostor M_1), zřejmě slovy *un tiempo* v kombinaci se slovesem *hubo*. Zároveň dochází k posunu *Focus a Event* do M_1 s tím, že *Viewpoint* zůstává v *Base*. Děje *hubo* a *me pareció* jsou ale stále epistemicky blízké.

Dále dochází k další změně, a to slovesem *llevaría*, které posouvá do M_1 i *Viewpoint* a zároveň děj distancuje po epistemické stránce (konkrétně z 0 na 0,5), jelikož se jedná o předpověď v minulosti. Vypravěč v M_1 předpovídal, že hudba dovede k Alaně.

mirándola escuchar nuestros discos de Bártok, de Duke Ellington, de Gal Costa, una transparencia paulatina **me ahondaba** en ella, la música la **desnudaba** de una manera diferente, la **volvía** cada vez más Alana porque Alana **no podía** ser solamente esa mujer que *siempre me había mirado* de lleno sin ocultarme nada.

Použití paradigmatu **HABLABA** posouvá *Viewpoint, Focus a Event* do prostoru M_1 a redukuje vnímanou vzdálenost po aspektuální ose, což má za následek to, že přestože se stále pohybujeme v časoprostorově vzdáleném prostoru, děje jsou vnímány jako bližší, ať už probíhající nebo opakující se. Dále jsou také epistemicky blízké. Čtenář si tak může lépe vybavit snímek toho, jak vypravěč pozoroval Alanu, zatímco ona poslouchala hudbu.

V poslední větě se otevírá závislý prostor (ZM_2) vázaný na slovu *siempre*, přičemž $ZM_2 = Event$ a $M_1 = Viewpoint, Focus$. To znamená, až do momentu M_1 se Alana dívala na vypravěče velmi upřímně a nic před ním neskrývala. Vypravěč si ale nemyslel, že tomu tak stále v M_1 mohlo být, a dokonce chtěl, aby tomu tak nebylo.

Contra Alana, más allá de Alana, yo la **buscaba** para amarla mejor; y si *al principio* la música me **dejó** entrever otras Alanas, **llegó** *el día* en que frente a un grabado de Rembrandt la **vi** cambiar todavía más, *como si* un juego de nubes en el cielo **alterara** bruscamente las luces y las sombras de un paisaje.

Na začátku (*buscaba*) jsme stále v M_1 a tedy $M_1 = Viewpoint = Focus = Event$. Slova *al principio* odkazují zřejmě stále k M_1 , podobně jako předtím slova *un tiempo*. *Viewpoint* se posouvá do *Base*, což znovu zvyšuje vnímanou vzdálenost. Užití spojky *si* zde má jakousi stupňovací funkci, kdy se stupňuje to, že na začátku (v M_1) mohl vypravěč pozorovat jiné Alany díky hudbě, ale poté pro něj přišel ještě lepší moment.

Vzápětí se otevírá další prostor M_2 , a to slovy *el día*, jež jsou hned rozvinuta větou *en que frente a un grabado de Rembrandt la vi cambiar todavía más*. Jedná se o prostor momentu, kdy vypravěč uviděl Alana se změnit při jedné konkrétní návštěvě galerie. Toto je ten moment, ke kterému stupňuje předchozí věta. *Viewpoint* zůstává v *Base*, ale do M_2 se posouvá *Event* a *Focus*.

Na konci je použito sloveso *alterara*. Jedná se o paradigma **HABLARA**, takže dochází k veliké změně, co se epistemické vzdálenosti týče. Právě v kombinaci se slovem *si* zde dochází k vytvoření kontrafaktuálního (tedy časoprostorově vzdáleného) a virtuálního (tedy epistemicky vzdáleného) prostoru KV_1 , ve kterém mraky na obloze mění vzhled krajiny. Tento děj však není ve vyprávění reálností ani předpovědí, a proto dochází k úplnému epistemickému distancování. Do KV_1 se na chvíli přesouvá jak *Event*, tak *Focus* a *Viewpoint*, jelikož po aspektuální stránce je děj stále blízký. KV_1 je zároveň porovnán s tím, jak se Alana změnila před obrazem v galerii v M_3 .

Sentí que la pintura la **llevaba** más allá de sí misma para ese único espectador que **podía** medir la instantánea metamorfosis nunca repetida, la entrevisión de Alana en Alana. Intercesores involuntarios, Keith Jarrett, Beethoven y Aníbal Troilo me **habían ayudado** a acercarme, pero frente a un cuadro o un grabado Alana **se despojaba** todavía más de eso que creía ser, por un momento **entraba** en un mundo imaginario para, sin saberlo, salir de sí misma, yendo de una pintura a otra, comentándolas o callando, juego de cartas que cada nueva contemplación **barajaba** para aquel que sigiloso y atento, un poco atrás o llevándola del brazo, **veía** sucederse las reinas y los ases, los piques y los tréboles, Alana.

Zde se pozornost, a tedy i *Event* a *Focus*, vrací zpět do M_2 . Na začátku (*sentí*) se *Viewpoint* přesune do *Base*, ale vzápětí se přemísťuje do M_2 , kde pokračuje vypravěčovo pozorování Alana v galerii pomocí paradigmatu **HABLABA**.

Dále by se dalo interpretovat, že sloveso *habían ayudado* přemísťuje *Event* zpět do M_1 , v němž Alana poslouchala hudbu, zatímco *Viewpoint* a *Focus* zůstávají v M_2 . M_1 by v takovém případě plnil na chvíli roli pomocného prostoru pro sloveso v M_2 .

V druhé části úryvku je použito pouze paradigma **HABLABA** a *Viewpoint*, *Focus* a *Event* tedy zůstávají v M_2 . Vypravěč se tak pozastavuje nad snímkem toho, jak se Alana procházela galerií a kochala se tam různými obrazy, podobně jako tomu bylo, když poslouchala hudbu.

Případová studie 2 (*Historias que me cuento*):

Me **cuento** historias cuando **duermo** solo, cuando la cama **parece** más grande de lo que **es** y más fría, pero también me las **cuento** cuando Niágara **está** ahí y **se duerme** entre murmullos complacientes, casi como si también ella **se estuviera contando** una historia.

V tomto příběhu je hojně použito paradigma **HABLO**, což obecně znamená, že povídka bude vyjadřovat nízkou míru *viewpointové* vzdálenosti. Na začátku vidíme hned několik *Space builders* (tříkrát slovo *cuando*), které v tomto případě budují časoprostorově blízké prostory, ve kterých se odehrávají dané děje. Reálně můžeme říct, že ačkoliv se zde slovo *cuando* vyskytuje třikrát, mluvíme o dvou prostorech P_1 a P_2 reprezentující jakési dvě možnosti vypravěčovy reality: první dvě *cuando* odkazují na P_1 jako prostor, kdy spí vypravěč v posteli sám, zatímco třetí *cuando* odkazuje na P_2 jako prostor, kdy spí vypravěč vedle Niágary. Na konci odstavce vidíme odlišný *Space builder* (*como si*) užít v kombinaci s paradigmatem **HABLARA**. Tento otevírá nový virtuální a kontrafaktuální prostor KV_1 , do kterého se *Viewpoint*, *Focus* a *Event* přesouvají. Užitím paradigmatu **HABLARA** dochází jak k epistemické, tak i časoprostorové deaktualizaci děje, jelikož vypravěč si pouze představuje, že Niágara si také vypráví příběhy, ale není si tím jistý.

Más de una vez **quisiera** despertarla para saber cómo **es** su historia (solamente **murmura** ya dormida y eso no **es** de ninguna manera una historia), pero Niágara **vuelve**

siempre tan cansada del trabajo que no **sería** justo ni hermoso despertarla *cuando acaba* de dormirse y **parece** colmada, perdida en su caracolito perfumado y murmurante, de modo que la **dejo** dormir y me **cuento** historias, lo mismo que *en los días* en que ella **tiene** horario nocturno y yo **duermo** solo en esa bruscamente enorme cama.

Zde je na začátku užito paradigmatu HABLARA, avšak jedná se o užití, které je velmi časté mezi mnoha mluvčími španělštiny, kdy dochází k zaměňování HABLARA a HABLARÍA (NGLE, 24.1.2.b). Zde v textu by tedy být namísto *quisiera* perfektně použit slovesný tvar *querría*. V obou případech se ale jedná o časoprostorově a epistemicky vzdálenou formu, mění se pouze míra epistemické distancovanosti. Situace se tedy příliš nemění, co se mentálních prostorů týče. Slova *más de una vez* fungují jako *Space builder*, který otevírá kontrafaktuální prostor KV₂, do kterého se přesouvají *Viewpoint*, *Focus* a *Event*. Vzápětí dochází k přesunu všech rolí zpět do P₂ (*es, murmura, es*) a redukci epistemické a časoprostorové vzdálenosti.

Slovo *siempre* zde může odkazovat k *Base* (tj. k realitě tak, jak ji vnímá vypravěč), kam se momentálně posouvají *Viewpoint*, *Focus*, *Event*.

Sloveso *sería* otevírá implicitně kontrafaktuální prostor K₁, ve němž si vypravěč představuje, že Niágaru probouzí ze spánku, a do nějž se přesouvá *Viewpoint*, *Focus*, *Event*. Epistemický a časoprostorová vzdálenost se na moment znovu zvyšuje. Vzápětí se objevuje slovo *cuando* otevírá prostor P₃. *Viewpoint*, *Focus* a *Event* se přesouvají do P₃ a epistemická a časoprostorová vzdálenost je opět redukována. *Viewpoint*, *Focus* a *Event* zůstávají v P₃ až do slov *en los días*, které odkazují zpět na P₁.

Las historias que me **cuento** son cualquier cosa pero casi siempre conmigo en el papel central, una especie de Walter Mitty porteño que **se imagina** en situaciones anómalas o estúpidas o de un intenso dramatismo muy trabajado *para que* el que **sigue** la historia **se divierta** con el melodrama o la cursilería o el humor que deliberadamente le **pone** el que la **cuenta**.

Zde se *Viewpoint*, *Focus* a *Event* přesouvají zpět do *Base*. Spojka *para que* může fungovat jako *Space builder*, přičemž otevírá z *Base* časoprostorově blízký virtuální prostor V₁, ve kterém se nachází subjunktivní paradigma *se divierta*. Toto samozřejmě zvyšuje epistemickou vzdálenost děje a momentálně přesouvá *Viewpoint*, *Focus* a *Event*. Ve V₁ by se také nacházel subjekt

slovesa *se divierte*, což by v tomto případě byl *el que sigue la historia*. Tento podmět je však rozvinut slovesem *sigue*, které je na rozdíl od *se divierte* epistemicky blízké. Zde dochází zřejmě k tomu, že je podmět prvně představen v *Base* a poté je pomocí *ID principle* identifikován i ve V_1 . Kdyby bylo ve vztažné větě také použito subjunktivu, byl by podmět představen přímo do virtuálního prostoru, v tomto případě do V_1 (Facounnier, 1997, 95). Na konci úryvku se vracíme zpět do *Base*.

Porque Walter Mitty **suele** tener también su lado Jekyll y Hyde, desde luego la literatura anglosajona **ha hecho** estragos en su inconsciente y las historias le **nacen** casi siempre muy librecas y como armadas para una imprenta igualmente imaginaria. La sola idea de escribir las historias que me **cuento** antes de dormirme **me parece** inconcebible *por la mañana*, y además un hombre **tiene** que tener sus lujos secretos, sus callados despilfarros, cosas que otros **aprovecharían** hasta la última migaja.

Na začátku jsou *Viewpoint*, *Focus* a *Event* stále v *Base*. Poté dochází k použití paradigmatu **HE HABLADO**, což má za následek posun *Event* do minulého prostoru ZM_1 závislém na *Base*, zatímco *Viewpoint* i *Focus* zůstávají v *Base*. *Event* se poté ihned posouvá zpět do *Base*. Slovní spojení *por la mañana* funguje jako *Space builder*. Otevírá časoprostorově blízký prostor P_4 pro děj *me parece* a posouvá do něj *Viewpoint*, *Focus* a *Event*, které se ihned posouvají zpět do *Base* kvůli slovesu *tiene*. Na konci sloveso *aprovecharían* otevírá implicitně další kontrafaktuální prostor K_2 , ve kterém vypravěč předpovídá, že by někdo využil jeho tajemství. Zvyšuje se tedy jak časoprostorová, tak epistemická vzdálenost děje. *Viewpoint*, *Focus* a *Event* se samozřejmě také na chvíli posouvají do K_2 .

Y **hay** también la superstición, desde *siempre* me **he dicho** que *si pusiera* por escrito cualquiera de las historias que me cuento, esa historia **sería** la última por una razón que **se me escapa** pero que acaso **tiene** que ver con nociones de transgresión o de castigo;

Na začátku (*hay*) jsme v *Base*. Poté se otevírá ZM_2 pomocí *siempre* a slovesa *he dicho*, přičemž platí: $ZM_2 = Event$; $Base = Viewpoint = Focus$. Poté dochází k použití druhé podmínkové věty, a to jak v plném znění. Spojka *si* otevírá z *Base* KV_3 , ve kterém je děj *pusiera* ($KV_3 = Viewpoint = Focus = Event$). Časoprostorová a epistemická vzdálenost jsou maximální. Poté se otevírá prostor K_3 ($K_3 = Viewpoint = Focus = Event$), ve kterém dochází k předpovědi (*sería*)

podmíněné dějem v KV₃ (*pusiera*). Zde by bylo možné použít i Facounnierovu (1997, 84) terminologii, přičemž náš KV₃ by byl tzv. *Foundation* (prostor H) a náš K₃ by byl *Expansion* (prostor J), i když písmena, která používá Facounnier pro označení těchto prostorů se zdají být celkem arbitrární. Hlavní je, že podmínkové věty otevírají typicky dva prostory, přičemž jeden je vždy podmíněný druhým. Míra epistemické, časoprostorové a aspektuální distancovanosti jednotlivých dějů závisí na použitých paradigmatech.

Na konci úryvku se *Viewpoint*, *Focus* a *Event* vracejí do *Base* a děj je znovu časoprostorově a epistemicky aktualizován užitím dvou sloves v paradigmatu **HABLO**.

Na těchto dvou úryvcích jsme ilustrovali fungování mentálních prostorů a chápání španělského slovesa založeného na *viewpointové* vzdálenosti. Myslíme si, že analyzované úryvky jsou dostačující pro pochopení konceptu, neboť byly vybrány tak, aby se v nich projevilo co nejvíce různých paradigmat a situací.

7 Závěr

V této části se pokusíme shrnout výsledky práce. Naším hlavním závěrem je, že kognitivní *Viewpoint* je velmi komplexní záležitost, na níž může mít vliv velké množství gramatických a lexikálních prostředků. Způsob, kterým je *Viewpoint* strukturován, je také často jazykově specifický, jelikož každý jazyk funguje jinak a používá jiné gramatické a lexikální prostředky. V této práci jsme se soustředili převážně na tři gramatické kategorie španělského slovesa, totiž na čas, modus a aspekt. Vzhledem k tomu, že teorie mentálních prostorů, která pro nás tvořila hlavní kámen k analýze *Viewpoint* v textu, byla vyvinuta v anglofonním prostředí, jsme byli nuceni ji přizpůsobit španělským slovesům a jejich komplexnější povaze, konkrétně aspektuální opozici perfektivnosti/imperfektivnosti v minulosti a existenci subjunktivního modu.

Použitím operativního slovesného modelu Ruize Campilla jsme se aproximovali k lepšímu prostorovému pochopení těchto tří gramatických kategorií a navrhli vlastní terminologii. Sloveso podle nás může vyjadřovat různé míry tzv. *viewpointové* vzdálenosti na alespoň třech osách (ve třech rozměrech): časoprostorové, epistemické, aspektuální.

Každý z těchto rozměrů *viewpointové* vzdálenosti vyjadřuje jinou skutečnost a mohou se mezi sebou kombinovat, což lze vidět právě na pestrosti španělského slovesného systému. Časoprostorová vzdálenost určuje, jestli se daný děj odehrává v blízké rovině, nebo v rovině daleké. Blízká rovina zahrnuje kontexty přítomnosti/současnosti a budoucnosti/následnosti, zatímco rovina daleká zahrnuje kontexty minulosti a kontrafaktuality. V kombinaci s mentálními prostory to znamená, že každý mentální prostor spadá podle lingvistického kontextu do jedné z těchto rovin. Epistemická vzdálenost vyjadřuje míru faktičnosti daného děje. Aspektuální vzdálenost vyjadřuje chápání děje jako probíhajícího či ukončeného, případně ukončeného s přetrvávajícím vlivem.

V kombinaci tohoto chápání španělských paradigmat s teorií mentálních prostorů je jedním z našich závěrů, že subjunktivní paradigmata (vyjadřující největší epistemickou vzdálenost) jsou většinou uvedena tzv. maticemi. Tyto matice fungují v síti mentálních prostorů jako *Space builders*, což má za následek, že subjunktivní paradigmata operují ve virtuálních prostorech mimo *Base space*.

Dalším naším závěrem je, že aspektuální rozměr *viewpointové* vzdálenosti je ve španělštině hlavním faktorem změny relativní pozice rolí *Viewpoint*, *Focus* a *Event* v rámci sítě mentálních

prostorů. K tomuto závěru jsme došli, abychom respektovali a nějakým způsobem v síti zohlednili zobrazení vlivu aspektu na profilaci děje (viz Obrázek 6). Toto neznamená, že ostatní rozměry na pozici rolí nemají žádný vliv, ale aspektuální vzdálenost určuje jejich relativní pozici.

Naše chápání vlivu španělských paradigmat na *Viewpoint* a *viewpointovou* vzdálenost jsme nakonec aplikovali na dva úryvky z povídek Julia Cortáзара. Ukázali jsme fungování *Space builders* a to, jak užití jednotlivých slovesných forem mění mentální prostory, *Viewpoint* a naše vnímání jednotlivých dějů v rámci příběhu. V prvním úryvku lze docenit kontrast mezi paradigmaty HABLO, HABLABA a HABLÉ, zatímco v druhé převažuje užití HABLO, ale dochází i k výskytu subjektivních forem, které otevírají virtuální prostory a zvyšují epistemickou vzdálenost. Myslíme si, že tyto dva úryvky byly dostačující pro ilustraci fungování mentálních prostorů ve španělštině a našeho chápání španělských paradigmat založeného na *viewpointové* vzdálenosti.

Naše závěry nejsou v žádném případě definitivní a neodvolatelné. Naše práce se snaží pouze o předložení vlastní úvahy nad fungováním španělských paradigmat. Existuje mnoho dalších prostředků, které by měly na kognitivní *Viewpoint* vliv a které zde nebyl prostor analyzovat (gramatická osoba, slovesné perifráze, deiktory atd.). Jak už bylo mnohokrát řečeno, *Viewpoint* je komplexní záležitost, již lze zkoumat z mnoha úhlů, a na niž mají vliv jak lexikální, tak morfologické elementy. Doufáme však, že tato práce představila jistým způsobem poutavý a k zamyšlení vybízející pohled na věc.

Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá kognitivně chápaným *Viewpoint* a některými jeho projevy ve španělském jazyce a jeho slovesném systému. Analýza těchto projevů bude provedena na několika textech Julia Cortázara. První kapitola představuje téma a význam, který je v rámci kognitivní lingvistiky přikládán vtělené zkušenosti (*embodied experience*). Rovněž nastiňuje směřování této práce a vysvětluje používání anglické terminologie.

Práce začíná teoretickou částí, která je zde poměrně rozsáhlá, neboť jsou využívány a porovnávány dva různé lingvistické modely ve snaze o jejich syntézu, vyvození vlastních závěrů a představení nové koncepce tématu *Viewpoint* ve španělštině. Prvním představeným modelem či systémem je teorie mentálních prostorů, kterou vypracoval lingvista Gilles Facounnier (1994; 1997; 2007). Jsou zde vysvětleny základní principy fungování mentálních prostorů a definovány klíčové pojmy, které budou v celé práci používány. Dále jsou představena schémata anglických slovesných tvarů a jejich vliv na *Viewpoint*. Tento rámec bude sloužit jako základ pro analýzu španělských sloves.

V následující kapitole je podrobněji představena myšlenka kognitivního *Viewpoint* a jeho různé aspekty. Je navržena myšlenka *viewpointové* vzdálenosti a jejích různých rozměrů: časoprostorové, epistemické a aspektuální. Dále jsou popsány tři gramatické kategorie španělského slovesa, které budou v této práci důležité a které těmto vzdálenostem odpovídají: čas, modus a aspekt. Porovnává se také tradičnější chápání a terminologie prezentovaná ve španělské *Nueva gramática de la lengua española* s chápáním a terminologií přítomnou v teorii mentálních prostorů.

Čtvrtá kapitola představuje operativní model Ruize Campilla (2014), který tvoří druhou stěžejní část teoretické části této práce. Operativní model poskytuje prostorové chápání španělského slovního systému a skládá se ze tří os: prostoru, dimenze a ohniska. Každá z těchto os se do jisté míry shoduje s příslušnými gramatickými kategoriemi času, modu a aspektu a je také kompatibilní s myšlenkou různých typů *viewpointové* vzdálenosti.

Po vysvětlení výše uvedeného se přechází ke kapitole páté, kterou lze charakterizovat jako teoreticko-praktickou, neboť se pokouší o syntézu myšlenek uvedených v předchozích kapitolách a jejich aplikaci na slovesná paradigmata španělštiny. Navrhuje se, že každé paradigma vyjadřuje tři typy *viewpointové* vzdálenosti v různé míře: časoprostorovou, epistemickou a aspektuální. Tyto tři typy by tvořily dohromady jednu komplexní

viewpointovou vzdálenost, která se zakládá na skutečnosti, že jsou námi děje vnímány jako blízké nebo vzdálené v závislosti na tom, jaké slovesné tvary jsou použity. Toto pojetí vzdálenosti se práce snaží syntetizovat s teorií mentálních prostorů a pokouší se nabídnout vlastní úvahu nad fungováním španělských slovesných paradigmat v rámci teorie mentálních prostorů, neboť rámec aplikovaný na angličtinu je vzhledem k větší složitosti španělského slovesného systému nedostatečný.

Šestá kapitola přechází k analýze dvou textů Julia Cortáзара, v níž je učiněn pokus o aplikaci myšlenek a rámce páté kapitoly na reálný text. Analyzovány jsou především osobní slovesné tvary přítomné v textu, ale také mentální prostory, v nichž se děje odehrává. Zvláštní pozornost je věnována již zmíněným typům *viewpointové* vzdálenosti a jejich vlivu na mentální prostory a na to, jak jsou čtenářem vnímány.

Sedmá a závěrečná kapitola předkládá několik závěrů a shrnuje myšlenky představené v celé práci.

Resumen

Esta tesis trata sobre el *Viewpoint* entendido desde una perspectiva cognitiva y sobre algunas de sus manifestaciones en el lenguaje español, concretamente en su sistema verbal, analizadas en varios textos de Julio Cortázar. El primer capítulo introduce el tema y la importancia que se le da en el marco de la lingüística cognitiva a la experiencia encarnada (*embodied experience*). También esboza la dirección de este trabajo, además de explicar el uso de terminología inglesa a lo largo del mismo.

Se empieza por la parte teórica, la cual es en el presente trabajo bastante extensa, ya que se utilizan y comparan dos distintos modelos lingüísticos para intentar sintetizarlos, sacar conclusiones propias y presentar una nueva comprensión del tema del *Viewpoint* en español. El primer modelo o sistema que se presenta es la teoría de espacios mentales desarrollada principalmente por el lingüista Gilles Fauconnier (1994; 1997; 2007). Se explica el funcionamiento básico de los espacios mentales y se definen los términos clave que serán utilizados a lo largo del trabajo. Luego se pasa a presentar esquemas de las formas verbales inglesas y su efecto en el *Viewpoint*. Esto será relevante, ya que servirá como la base para el análisis de los verbos españoles.

En el siguiente capítulo se presenta en más detalle la idea del *Viewpoint* cognitivo y sus diferentes facetas. Se propone la idea de diferentes tipos de distancia del *Viewpoint* cognitivo: espaciotemporal, epistémica y aspectual. Además, se describen las tres categorías gramaticales del verbo español que son de importancia en este trabajo y que concuerdan con las antedichas tres distancias: el tiempo, el modo y el aspecto. Se compara la comprensión y terminología más tradicionales presentadas en la Nueva gramática de la lengua española con la presente en la teoría de espacios mentales.

En el cuarto capítulo se presenta el modelo operativo de Ruiz Campillo (2014), que forma el segundo pilar para la parte teórica del presente trabajo. El modelo operativo proporciona una comprensión del sistema verbal español basada en el espacio y consiste en tres ejes: el espacio, la dimensión y el foco. Cada uno de estos ejes concuerda hasta cierto punto con las respectivas categorías gramaticales de tiempo, modo y aspecto, además de ser compatibles con la idea de diferentes tipos de distancia del *Viewpoint*.

Tras explayar lo susodicho, se pasa al capítulo cinco, el cual se podría caracterizar de teórico-práctico, ya que intenta sintetizar las ideas presentadas en los anteriores capítulos y aplicarlas

a los paradigmas verbales del español. Se propone que cada paradigma expresa tres tipos de distancia de *Viewpoint*: espaciotemporal, epistémica y aspectual. Estos tres tipos serían partes de una distancia compleja que hace referencia al hecho de que percibimos ciertas acciones como cercanas o lejanas según el lenguaje que se utiliza para hablar de ellas. Esta noción de distancia se intenta sintetizar con los espacios mentales para intentar ofrecer una idea propia sobre el funcionamiento de los paradigmas verbales españoles en el marco de la teoría de espacios mentales, ya que el marco aplicado al inglés resulta insuficiente debido a la mayor complejidad del sistema verbal español.

En el sexto capítulo se pasa al análisis de dos textos de Julio Cortázar, en el cual se intenta aplicar las ideas y el marco del capítulo cinco a un texto real. Se analizan las formas verbales personales presentes en el texto y los espacios mentales, en los que se desarrollan los hechos. Se presta especial atención a las anteriormente mencionadas distancias del *Viewpoint* y el efecto que tienen en los espacios mentales y la percepción que el lector tiene de ellos.

El séptimo y último capítulo presenta varias conclusiones y resume las ideas ofrecidas a lo largo del trabajo.

Bibliografie:

- Cortázar, J. (1980). *Queremos tanto a Glenda*. Plaza & Janés Editores, S. A.
- Čermák, P. & Zavadil, B. (2010). *Mluvnice současné španělštiny: Lingvisticky interpretační přístup*. Karolinum.
- Doiz Bienzobas, A. (2002). The preterit and the imperfect as grounding predications. In F. Brisard (ed.), *Grounding*. De Gruyter Mouton. <https://doi.org/10.1515/9783110899801.299>
- Doiz Bienzobas, A. (2003). An analysis of English, Spanish and Basque demonstratives in narrative: A matter of viewpoint. *International Journal of English Studies*, 3(2), 63-84. <https://revistas.um.es/ijes/article/view/48341>
- Facounnier, G. (1994). *Mental spaces: Aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. (1997). *Mappings in thought and language*. Cambridge University Press.
- Fauconnier, G. (2007). Mental spaces. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (eds.), *The oxford handbook of cognitive linguistics* (pp. 351-376). Oxford University Press.
- Johnson, M. (1990). *The body in the mind*. The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. The University of Chicago Press.
- Real Academia Española & Asociación de Academias de la Lengua Española. (2009). *Nueva gramática de la lengua española*. Espasa Libros.
- Ruiz Campillo, J. (2008). El valor central del subjuntivo. *MarcoELE. Revista de Didáctica ELE*, 7, 1-44.
- Ruiz Campillo, J. (2014). La lógica del espacio. Un mapa operativo del sistema verbal en español. *Journal of Spanish Language Teaching*, 1(1), 62-85. <https://doi.org/10.1080/23247797.2014.898518>
- Turner, M. (2007). Conceptual integration. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (eds.), *The oxford handbook of cognitive linguistics* (pp. 377-393). Oxford University Press.
- Turner, M. (1996). *The literary mind*. Oxford University Press.
- Vandelanotte, L. (2017). Viewpoint. In B. Dancygier (ed.), *The Cambridge handbook of cognitive linguistics* (pp. 157-171). Cambridge University Press.

Van Krieken, K. & Hoeken, H. & Sanders, J. (2017). Evoking and measuring identification with narrative characters – A linguistic cues framework. *Frontiers in Psychology*, 8, 1-16. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01190>

Verhagen, A. (2007). Construal and perspectivization. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (eds.), *The oxford handbook of cognitive linguistics* (pp. 48-81). Oxford University Press.